

Începuturi

■ Fundamente ale culturii române

Originile și evoluția limbii române

Comunicare: Tehnici de documentare
pentru realizarea proiectelor

Perioada veche

Dimensiunea religioasă a existenței

Formarea conștiinței istorice

Cronicarii moldoveni

Figura istorică emblematică în cronicile moldovenești

Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*

Pictura medievală românească

Portretul voievodal

Comunicare: Structuri discursive — descrierea

Istorie și luptă politică

Cronicarii munteni

■ Curente culturale

Umanismul

Iluminismul

Literatura iluministă

*Ioan Budai-Deleanu, *Țiganiada*

Limbă română: Denotație și conotație

Limbă română: **Fonetică

■ Evaluare

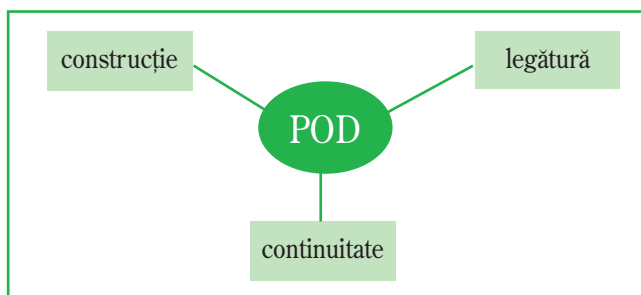
Document din 1695 (detaliu din frontispiciu)

Fundamente ale culturii române

SPRE TEMĂ

1. Precizați ce moment din istoria noastră este surprins în următoarele versuri eminesciene:
„Peste pod cu mii de coifuri trece-a Romei grea
mărire,
Soarele orbește-n ceruri de a armelor lucire,
Scuturi ard, carăle treier și vuiesc asurzitor [...]”
(*Memento mori*)
2. Completați schema de mai jos, spunând fiecare un cuvânt legat de cele trei elemente ale câmpului lexical indicat.

Asaltul Sarmizegetusei. Columna lui Traian

3. Lucrați în grupe de patru elevi. Nașterea poporului român poate reprezenta simbolic o construcție care leagă două civilizații diferite, cea romană și cea dacică. Găsiți un element care diferențiază și unul care leagă cele două civilizații.
4. Lucrați în perechi. Indicați un cuvânt moștenit în limba română din latină și altul moștenit din limba vorbită de daci.
5. Găsiți un argument prin care să arătați că orice limbă este într-o permanentă mișcare, modificându-se în timp.

DESPRE TEMĂ

Originile și evoluția limbii române

Limba română — limbă romanică

Limba este un fenomen în mișcare, astfel încât își modifică de-a lungul timpului structura, atât prin evoluție normală, cât și prin influențele exercitate de contactul cu alte limbi. În contradicție cu această tendință, limba manifestă în același timp o înclinare spre conservarea fondului original. Astfel, limba română poate fi considerată, așa cum aprecia Alexandru Rosetti, *limba latină vorbită neîntrerupt în partea orientală a Imperiului Roman, cuprinzând provinciile dunărene*

romanizate [...] din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii și până în zilele noastre (Istoria limbii române, 1968).

Formată într-un proces îndelungat și complex, **structura limbii române este esențial latină**, moștenind latina populară sau vulgară, limba vorbită în mod obișnuit de romani, limbă vie, deosebită de latina clasică, reprezentând varianta literară, aspectul îngrijit și normat al acestei limbi. Chiar denumirea acesteia sugerează uzul,

fiindcă, în limba latină, *vulgus* însemna *multime, masă, gloată*. Limba latină a fost relativ unitară în tot Imperiul Roman până în perioada lui de destrămare, plasată între secolele IV și VI, când se nasc de fapt limbile romanice. Unele dintre acestea au devenit mult mai târziu limbi naționale (italiana, franceza, spaniola, portugheza, româna), altele au rămas la stadiul de limbi locale, vorbite pe o arie restrânsă (sarda, catalana, occitana, provensala, romanșa, retoromana), sau chiar au dispărut (dalmata).

În vocabularul limbii române, sunt cuvinte păstrate din latină în toate limbile romanice (*apă, bun, foc*), dar și unele conservate doar în română (*oaie* din lat. *ovis, cântec* din lat. *canticum, farmec* din lat. *pharmacum*).

Limba română ocupă un loc aparte în cadrul limbilor romanice prin faptul că este singura care reprezintă zona orientală. Situată într-o arie laterală și izolată de limbile slave înconjurătoare, limba română a conservat mai bine structura gramaticală și lexicul pe care le-a moștenit din limba latină.

Formarea limbii române

Nașterea unei limbi este un proces îndelungat și nu poate fi datat, astfel încât nu se poate spune cu exactitate când a început transformarea limbii latine în limba română.

Romanii au pătruns în Peninsula Balcanică pe la sfârșitul secolului al III-lea î.Hr., ajungând până la Dunăre, unde s-au izbit de rezistența populației daco-gete. Războaiele dintre daci și romani au început cu înfruntarea din anul 86 d.Hr., când romanii au fost nevoiți să se recunoască învinși la Tapae. Mai târziu, împăratul Domițian a încheiat cu dacii o pace prin care a stârnit nemulțumirea nobilimii romane. De-abia în momentul urcării pe tron a lui Traian, în anul 98 d.Hr., înfruntările dintre daci și romani devin din ce în ce mai violente, culminând cu războiul declanșat în 101 d.Hr. și încheiat în primăvara anului următor.

Dacii, numiți de Herodot în *Istoriile sale cei mai drepti și mai viteji dintre traci*, nu au acceptat cu ușurință stăpânirea romană. Astfel, Decebal, conducătorul dacilor, înțeles cu popoarele barbare, organizează un atac în Dobrogea pentru a opri înaintarea romană spre Sarmizegetusa, capitala Daciei. Din această cauză, Traian a fost nevoit să plece din Munții Orăștiei și, chiar dacă a raportat o victorie, a cărei mărturie este monumentul cunoscut sub numele de *Tropaeum Traiani* de la Adamclisi, unde sunt înscrise numele comandanților romani căzuți pe câmpul de luptă, s-a retras din Dacia.

Stăpânirea romană s-a instalat însă definitiv în spațiul carpat-dunărean în anul 106 d.Hr., când Traian a cucerit Sarmizegetusa. Decebal se sinucide și fostele triburi sunt anihilate cu ușurință de experimentata armată romană. Chiar și dacii liberi, rămași în afara granițelor

romane, nu mai îndrăznesc să atace, fiind nevoiți să se reorganizeze.

Noul teritoriu cucerit a devenit provincie romană, prosperând destul de repede, fiindcă avea nenumărate bogății, care îi determinaseră pe romani să o numească adeseori *Dacia Felix (Dacia cea fericită)*. Începe astfel procesul de romanizare, care a constat în asimilarea rapidă a civilizației, a culturii și a limbii din Imperiul Roman. Istoricul Eutropius afirma că Traian a colonizat Dacia cu oameni aduși din toate regiunile imperiului (*ex toto orbe romano — din toată lumea romană*). O populație atât de diversă nu se putea înțelege decât cu ajutorul limbii latine, pe care încep să o vorbească și băștinașii. Treptat, limba populației autohtone este din ce în ce mai puțin folosită, fiindcă numai latina asigura posibilitatea comunicării localnicilor cu reprezentanții imperiului: militari, funcționari, comercianți și meseriași.

Lupta de la Tapae. Columna lui Traian

Vase dacice.
Romula, sec. II-III

Superioritatea civilizației romane care a adus în Dacia orașele, castele, drumurile constituie un factor de eficientizare a procesului de asimilare a populației autohtone. În aproximativ un secol, populația băstinașă folosea în mod curent limba latină, dovadă fiind hotărârea împăratului Caracalla de a da așa-numita *Constitutio Antoniniana* (212 d.Hr.), prin care acorda cetățenia romană tuturor locuitorilor Daciei.

Atacurile din ce în ce mai frecvente și mai puternice ale popoarelor migratoare au silit stăpânirea romană să se retragă în anul 271 d.Hr., în timpul împăratului Aurelian. Romanizarea nu a fost însă un proces limitat la cei 165 de ani de stăpânire romană în Dacia, continuând după retragerea aureliană, fapt atestat de probe arheologice și lingvistice.

Procesul de asimilare a populației autohtone s-a extins dincolo de granițele provinciei, ajungând până în

zona Crișurilor, a Tisei și până la Prut. Trebuie amintit și faptul că, anterior cuceririi Daciei, în Dobrogea, ce fusese supusă de mult timp (fiind numită *Scythia Minor*), existau orașe romane devenite centre de cultură care iradiu spre localitățile rurale, impunând folosirea limbii latine.

Numeroasele cuvinte de origine latină, în primul rând din domeniul agricol, dovedesc asimilarea limbii cuceritorilor. De exemplu, *a ara* vine din lat. *arare*, *grâu* din lat. *granum*, *secară* din lat. *secale*, *in* din lat. *linum* etc. Chiar cuvântul *sat* vine din latină, de la *fossatum*, care însemna *localitate întărită printr-un șanț*.

Practic, se poate spune că procesul de impunere a limbii latine în spațiul carpato-dunărean s-a încheiat în secolul al VI-lea, de când datează un enunț considerat de mai mulți lingviști ca aparținând limbii române. Este vorba de o mențiune făcută în secolul al VIII-lea de cronicarul bizantin Theophanes despre o expediție armată din anul 587 d.Hr. El reia o mărturie din secolul anterior, aparținând lui Simokattes, care relatează despre dezordinea produsă de un soldat în clipa când s-a adresat altuia în limba părintească, spunându-i: *Torna, torna, fratre*. Toată armata, în cadrul căreia comenziile erau date în latină, înțelege că este vorba despre o retragere, nu despre căderea unei sarcini de pe un animal de povară. Vocablul *fratre*, adaptare a latinescului *frater*, care apare doar la Theophanes, poate fi considerat o dovadă a conturării, în linii mari, a limbii române.

Trecerea de la limba latină la limba română

Dacă latina clasică este bine cunoscută, **latina vulgară**, care stă la baza formării limbilor romanice, așadar, și a limbii române, este reconstituită după o serie de izvoare, printre care se numără:

- autorii clasici latini, în ale căror opere pătrund forme de limbă vorbită (Plaut, Petroniu, Horațiu, Cicero);
- traducerea Bibliei, cunoscută sub numele de *Vulgata*, fiindcă era adresată celor fără o instrucție deosebită;
- inscripțiile, mai ales cele de la Pompei, orașul acoperit de lava unei erupții a vulcanului Etna;
- lucrările lexicografice, printre care deosebit de important este *Appendix Probi*, din secolul al III-lea d.Hr.;

este vorba despre o listă de 227 de cuvinte populare, însoțite de corespondentele din latina clasică; simpla înșiruire a acestor cuvinte evidențiază faptul că româna moștenește latina vulgară, așa cum se poate observa din exemplele următoare: *auris non oricla*, *oculus non oclus*, *rivus non rius*;

- gramaticile latinești, în care au fost semnalate greșeli de pronunțare, dar și de morfologie;
- manuscrise, așa cum este jurnalul de călătorie la Locurile Sfinte al unei călugărițe din secolul al V-lea d.Hr.;
- metoda comparativ-istorică de studiere a limbilor romanice, putându-se astfel reconstitui forme neatestatate la un moment dat pe baza corespondențelor; de

exemplu, forma *coda* din latina vulgară a fost reconstituită după rom. *coadă*, it. *coda*, fr. *queue*, sp. *coza* etc., pentru ca, ulterior, să fie atestată în inscripții.

Din latina vulgară apare **româna comună**, reprezentând **prima fază a evoluției limbii române**, care mai este cunoscută și sub denumirea de protoromână, străromână sau română primitivă.

În româna comună:

- sistemul vocalic cuprindea șase vocale: *a, e, i, o, u, ă*; vocala *î* apare mai târziu și individualizează limba română în cadrul limbilor romanice;

- sistemul consonantic se caracterizează prin apariția unor sunete noi, care nu existau în latină: *ț, ș*; de exemplu, lat. *negotium* > rom. *negot*, lat. *sic* > rom. *și*;

- se produc modificări cu valoare de lege, printre care se numără:

- a. *-l* intervocalic trece la *-r*, fenomen cunoscut sub numele de rotacism; de exemplu, lat. *filum* > rom. *fir*, lat. *solem* > rom. *soare*, lat. *gula* > rom. *gură*;

- b. *-ll* intervocalic se păstrează; de exemplu, lat. *callis* > rom. *cale*, lat. *stella* > rom. *stea*;

- c. consoanele *m, n, s, t* de la sfârșitul cuvintelor latinești dispar; de exemplu, lat. *sebum* > *sebu* > rom. *seu*;

- d. vocala accentuată *o*, urmată de *e, a, ă*, se diftonghează; de exemplu, lat. *molam* > rom. *moară*;

- cele cinci declinări latinești se reduc în limba română la trei, dispărând declinările a IV-a și a V-a, redistribuite altor declinări;

- se păstrează cazurile din limba latină, cu excepția ablativului;

- se mențin cele trei genuri din latină;

- în limba română, apare articolul, care nu exista în latină, acesta formându-se dintr-un pronume latinesc;

- numeralele sunt în majoritate latinești;

- pronumele își îmbogățește formele, dar manifestă și o tendință de regularizare a flexiunii;

- verbul moștenește cele patru conjugări, menținându-se, în mare, aceleași categorii gramaticale specifice din latină;

- părțile de vorbire neflexibile sunt, de asemenea, păstrate;

- sintaxa este, în general, moștenită din limba latină;

- lexicul este în mare majoritate latinesc, vocabularul fundamental fiind 60-66% de origine latină.

Teritoriul de formare a limbii române

Există **trei teorii** în legătură cu teritoriul de formare a limbii române:

1. teoria formării limbii române doar la nord de Dunăre, susținută de Dimitrie Cantemir, Petru Maior, Bogdan Petriceicu Hasdeu, care este infirmată de existența unor dialecte românești sud-dunărene (dialectul aromân, dialectul meglenoromân, dialectul istroromân);

2. teoria formării limbii române doar la sud de Dunăre, susținută de lingviști străini — Franz Joseph Sulzer, Robert Roesler, Johann Christian Engel —, dar și de savanți români, precum Ovid Densusianu și Alexandru Philippide; conform acestei teorii, după retragerea aureliană, s-ar fi produs o migrație masivă de populație din spațiul fostei Dacii, care n-ar mai fi fost locuită; teoria imigraționistă este infirmată de:

- a. bogatele mărturii arheologice prin care se demonstrează persistența populației dacice în teritoriul de baștină: inscripții cu nume dacice, cimitire cu nume dacice, piese de ceramică dacice etc.;

Sinuciderea lui Decebal. Columna lui Traian

- b. obiectele de cult creștin, cu inscripții în limba latină, așa cum este cel de la Biertan (din județul Sibiu), pe care scria *Ego Zenovius votum posui (Eu, Zenovius, am depus ofranda)*;

- c. persistența în limba română a unor termeni latini numai în vestul teritoriului românesc actual, precum *ai (usturoi)*, *june (tânăr)*, *nea (zăpadă)*, *păcurar (cioban)*;

3. teoria formării limbii române atât la nordul, cât și la sudul Dunării, susținută de Școala Ardeleană și de majoritatea lingviștilor contemporani.

Sanctuar dacic. Sarmizegetusa Regia

Fondul autohton

Limba vorbită de traco-geți constituie fondul autohton al limbii române. Identificarea acestui fond este însă dificilă, deoarece limba dacilor a dispărut și materialul lingvistic este redus la un număr destul de mic de cuvinte, și acestea incerte.

Se păstrează din limba dacilor:

- nume proprii: *Argeș, Cerna, Criș, Dunăre, Iași, Jiu, Lotru, Oituz, Olt, Siret, Someș, Timiș, Turda, Bucur* etc.;
- substantive comune: *abur, baci, balaur, barză, brad, brânză, brâu, buză, ceafă, cioară, copil, fluier, gard,*

ghimpe, groapă, grumaz, mazăre, mânz, mărar, moș, pârau, rață, scrum, stână, strungă, șopârlă, țap, țarc, urdă, vatră, viezure, zer etc.;

- verbe: *a băga, a (se) bucura, a cruța, a scăpăra* etc.;
- unele sufixe: *-esc, -ește, -andru, -ăni* etc.

S-au descoperit și inscripții dacice scrise cu litere grecești, rămase nedescifrate. A fost găsită și o inscripție cu litere latine: *Decebalus per Scorilo*, tradusă *Decebal fiul lui Scorilo*.

Limba română în contact cu alte limbi

În secolul al VI-lea, limba română era conturată ca structură gramaticală și avea un lexic predominant latin, motiv pentru care influențele ulterioare s-au manifestat doar la nivelul vocabularului.

■ Influența slavă

Migrația slavilor din secolele VI-VII a lăsat urme mai ales în vocabularul românesc agricol și casnic, argument pentru faptul că aceștia erau un popor pașnic și sedentar, care a cultivat pământul în zonele unde s-a așezat. Printre termenii de origine slavă se numără: *blid, brazdă, căpiță, ciocan, cireadă, claie, clește, coasă, coș, coteț, grajd, greblă, lopată, ogor, pleavă, plug, sită, vadră* etc.

Pe lângă aceste împrumuturi din limba slavă vorbită, în secolele IX-XIII, se pot aminti unele împrumuturi cărturărești din domeniul bisericesc: *ceaslov, parastas, pisanie, popă, stareț, strană, vecernie, vlădică* etc. Lexicul bisericesc fundamental este însă de origine latină,

dovedind răspândirea creștinismului în Dacia, unde predicase Sfântul Apostol Andrei înaintea sosirii slavilor; astfel, *biserica* vine din lat. *basillica*, *cruce* din lat. *cruce*, *preot* din lat. *presbitem*, *Dumnezeu* din lat. *domine deus*.

Tot de la slavi s-au împrumutat câteva prefixe foarte productive: *ne-, răs-, pre-*, și câteva sufixe: *-eală, -iș, -iște, -nic, -iță* etc.

De asemenea, felul în care sunt construite numerele cardinale, unele forme verbale, vocativul feminin în *-o* este de origine slavă.

Au rămas în limba română și multe nume de persoană slave: *Aldea, Bogdan, Dumitru, Vlad, Vlaicu* etc.

■ Influența maghiară

Influența maghiară începe în secolul al X-lea, când acest popor migrator pătrunde în Panonia, unde s-a așezat și a fost creștinat. În secolele X-XI, maghiarii

ajung în Transilvania, lăsând urme mai ales în lexic: *alean, aldămaș, belșug, cătană, gând, gingaș, hotar, imaș, meșter, oraș, sălaș, sămădău, vamă, viclean* etc.

■ Influența turcă

Începând din secolul al XVI-lea, pătrund în limbă termeni aduși de stăpânirea otomană: *caimacam, capuche-haie, geremea, pașă* etc.

Multe cuvinte rămase în limba română aparțin domeniului culinar: *acadea, baclava, chiftea, ciulama, halva, iahnie, iaurt, magiun, mezel, musaca, rahat, sarailie, sarma, șerbet* etc. Unele au intrat chiar în vocabularul fundamental: *chef, chirie, cântar, dușman, murdar* etc. S-au păstrat și câteva sufixe: *-agiu (scandalagiu), -liu (hazliu), -lâc (savantlâc)*.

■ Influența greacă

În limba română, elementele grecești au pătruns începând cu secolul al VI-lea și până în secolul al XV-lea. De exemplu: *a agonisi, arvună, catastif, diac, flamură, molimă,omidă, plapumă, trandafir, zodie, zugrav* etc.

■ Influența limbilor moderne

În secolul al XIX-lea, a început un proces de modernizare a limbii române prin intermediul împrumuturilor masive din limbile romanice sau din limba latină, pe cale savantă. Influența limbii franceze a fost cea mai puternică, dar există multe cuvinte și din italiană — în domeniul muzical, bancar și culinar.

De la nașterea ei, din secolul al III-lea, limba română a evoluat de-a lungul a 1 400 de ani, îmbogățindu-se continuu, până la forma din zilele noastre.

Latinitate și dacism

Etnogeneza română a fost una dintre preocupările majore ale primilor noștri cronicari, Grigore Ureche notând în *Letopisețul Țării Moldovei: Rumâni, câți să află lăcuitori în Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramoroșu, de la un loc sântu cu moldovenii și toți de la Râm se trag*. Această glorificare a latinității noastre a devenit, după Grigore Ureche, un adevărat laitmotiv în cultura română, fiind întâlnit la Miron Costin, la stolnicul Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, Samuil Micu, la Gheorghe Șincai și la alții.

Miron Costin mărturisea în *Predoslovia la De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor că să sparie gândul să scrie despre începuturile neamului românesc, pe care le considera a fi discălecatul lui Traian, împăratul Râmului*.

În secolul al XIX-lea, interesul oamenilor de cultură se îndreaptă spre fondul geto-dacic al etnogenezei, constituindu-se chiar un ansamblu de teorii referitoare la superioritatea dacilor față de latini. Nevoia găririi unei identități etnice anterioare romanizării a generat în perioada interbelică un curent numit chiar **dacism**, prin care se omagiau spiritul de sacrificiu, seninătatea în fața morții, căutarea aventuroasă, trăsături care caracterizau populația autohtonă. Vasile Pârvan a publicat o lucrare cu titlul *Getica* (1926), iar, în literatură, Lucian Blaga și

Mihail Sadoveanu vorbeau despre un păgânism mitic și despre un vitalism specifice dacilor, pe care le opun raționalității latine.

Specificul național este pus astfel sub semnul unor fenomene antitetice, al unui amestec de Occident și Orient, al unei nevoi de modernizare, dar și al uneia de păstrare a tradiției, a unor tendințe imitative, opuse afirmărilor originale.

Epoca bronzului.
Ceramică
de tip Wietenberg.
Sighișoara,
cca 1700-1300 î.Hr.

Soldați romani, sec. II. Muzeul Luvru

TEMA ÎN TEXTE

1. Lucrați în grupe de trei elevi. Găsiți în versurile următoare, cu ajutorul unui dicționar, cuvintele necesare completării în caiete a tabelului de mai jos.

„La noi sunt codri verzi de brad
Și câmpuri de mătăasă;
La noi atâția fluturi sunt,
Și-atâta jale-n casă.
Privighetori din alte țări
Vin doina să ne-asculte;
La noi sunt cântece și flori
Și lacrimi multe, multe ...”

(Octavian Goga, *Noi*)

Cuvinte de origine latină	Cuvinte din fondul autohton	Cuvinte de origine slavă

DUPĂ TEMĂ

1. **Proiect.** Lucrați în grupe de patru-șase elevi. Realizați câte un poster în care să prezentați întâlnirea dintre civilizația latină și cea dacică, folosind ilustrații, scheme și interpretări ale citatelor de mai jos.
- a. *Vrem să fim numai atât: latini — limpezi, raționali, cumpătați, iubitori de formă, clasici — dar vrând-nevrând suntem mai mult. Însemnatul procent de*

2. Identificați două cuvinte moștenite și două cuvinte împrumutate pe cale savantă din latină în versurile:
- „Latina gintă e regină
Între-ale lumei ginte mari;
Ea poartă-n frunte-o stea divină
Lucind prin timpii seculari.
Menirea ei tot înainte
Măreț îndreaptă pașii săi.
Ea merge-n capul altor ginte
Vărsând lumină-n urma ei”.

(Vasile Alecsandri, *Cântecul gintei latine*)

3. Argumentați, în cel mult o jumătate de pagină, faptul că versurile lui Vasile Alecsandri, reproduse la exercițiul 2, sunt un omagiu adus originii noastre romane.
4. Arătați ce înseamnă următoarele unități frazeologice de origine latină, folosind, la nevoie, un dicționar:
- *ab initio* ■ *ars poetica* ■ *audiatur et altera pars* ■ *de gustibus non disputandum* ■ *de profundis* ■ *errare humanum est* ■ *fortuna labilis* ■ *imago mundi* ■ *memento mori* ■ *sic transit gloria mundi* ■ *verba volant, scripta manent*.
5. Alcătuiți un eseu nestructurat, de cel mult o pagină, despre importanța surselor de cunoaștere a formării și a evoluției limbii române, care să aibă ca motto ultima unitate frazeologică de la exercițiul 4.
6. Alegeți dintre unitățile frazeologice de la exercițiul 4 una care să exprime situația dacilor în lupta lor împotriva Imperiului Roman și pe care să o folosiți ca motto al unui eseu, de cel mult o jumătate de pagină, cu această temă.
7. Scrieți expresiile corespunzătoare următoarelor abrevieri latinești: *C.V.*, *P.S.*, *N.B.* Arătați în ce situații le folosiți pe fiecare.
8. Faceți un meniu al unei mese festive în care să apară două cuvinte de origine latină, două cuvinte din fondul autohton, două cuvinte din turcă și două cuvinte din alte două limbi romanice, pe care să le indicați.

sânge slav și trac ce clocotește în ființa noastră constituie pretextul unei probleme care ar trebui pusă cu mai multă îndrăzneală [...].

În spiritul românesc e dominantă latinitatea, liniștită și prin excelență culturală. Avem însă și un bogat fond latent slavo-trac, exuberant și vital care, oricât ne-am împotrivi, se desprinde uneori din corola

necunoscutului, răsărind puternic în conștiințe. Simetria și armonia latină ne e adeseori sfârtecată de furtuna care fulgeră molcom în adâncimile oarecum metafizice ale sufletului românesc. E o revoltă a sufletului nostru nelatin.

(Lucian Blaga, *Revolta sufletului nostru nelatin*)

b. Geții cred în nemurirea sufletului în sensul că adevărata viață e abia cea viitoare într-un fel de Walhalla, la un loc cu Zalmoxis; de aceea tot ce e trupesc, carnea, vânatul, femeile, sunt de combătut dacă vrem să ajungem la gândul nemuririi. Zeul e în cer, iar nu pe pământ sau sub pământ.

(Vasile Pârvan, *Getica*)

c. Ne iubim strămoșii, ne iubim însă și strănepoții: nu suntem numai punctul ultim al unei linii de generații, ce se pierde în trecut, ci și punctul de plecare al generațiilor ce vor veni la lumină; nu suntem numai strănepoții încărcăți de povara veacurilor, ci și strămoșii virtuali ai strănepoților târzii; obligațiile față de viitor depășesc pe cele față de trecut. Răsăritul ne poate deci lega istoricește; nu ne poate însă impune și condițiile actuale ale vieții sufletești. Neajutându-ne în dezvoltarea idealității noastre, pentru ce l-am invocat în hotărârile zilei de azi? Față de acțiunea lui dizolvată, veacul XIX reprezintă o binefăcătoare revoluție [...]; nu privim revoluția veacului XIX ca pe o adevărată soluție de continuitate față de esența însăși a sufletului românesc, ci numai față de influențele orientale ale veacurilor din urmă.

(Eugen Lovinescu,
Istoria civilizației române moderne)

d. La fel ca într-un spațiu, civilizația noastră a fost într-o limbă cea latină. Vecinii de jos, din stânga, din dreapta, ne-au dat multe și admirabile cuvinte, dar toate s-au lăsat prinse în limba aceasta de obârșie latină. Iar când, în veacul al XIX-lea, legăturile noastre cu restul lumii s-au refăcut, latinitatea limbii s-a regăsit nu numai ca obârșie, dar și în act, prin absorbirea, ca din cămășile proprii, a numeroase cuvinte din limba-matcă, latină și limba soră, franceza.

(Constantin Noica,
Sentimentul românesc al ființei)

e. Orice om care vrea sau este chemat să joace un rol prolific în viața României trebuie să se convingă că în țara aceasta orice gest, orice acțiune, orice atitudine

este un început absolut, că nu există continuări, reluări, linii și directive [...]. Alte popoare și-au trăit începuturile naiv, inconștient, nereflectat. Trezindu-se din somnul materiei la viața istorică printr-un insensibil proces, cu o evoluție naturală, cu o lunecare insesizabilă. Noi, dimpotrivă, știm și trebuie să știm că începem, suntem obligați a avea luciditatea începuturilor de viață, conștiința vie și reflectată a aurorii.

Trezirea noastră la viață coincide cu o dilatare de perspectivă, pe care celelalte popoare o cunosc în amurgurile lor.

(Emil Cioran,
Schimbarea la față a României)

Prezentați lucrările voastre la evaluarea de la sfârșitul acestei unități de studiu.

- 2. Proiect.** Lucrați în grupe de patru-șase elevi. Citiți cât mai mult din operele citate la exercițiul 1, legate de tema *Latinitate și dacism*. Realizați un poster cu tipurile de orientări în problema dată, pe care să-l prezentați în ora următoare.

Tezaurul de la Pietroasele, jud. Buzău, sec. V

Tehnici de documentare pentru realizarea proiectelor

Pentru realizarea proiectelor de orice fel sau a dezbatărilor este necesară o **documentare**, adică o informare amănunțită și temeinică, prin consultarea mai multor surse.

Surse de documentare

■ Cărțile

Cele mai importante surse de documentare sunt cărțile, care se pot cumpăra din librării sau se pot consulta în biblioteci publice. Când se folosește informația dintr-o carte, trebuie să se facă o **trimiter bibliografică**. Aceasta constă în oferirea tuturor indicațiilor necesare legate de apariția cărții: numele autorului, titlul lucrării, editura, locul și anul publicării ei.

Înșiruirea lucrărilor referitoare la o anumită problemă sau la un anumit autor, însoțită de trimiterile amintite, se numește **bibliografie**. Un model de bibliografie tematică este cel de mai jos.

Crișan, Ion Horațiu, *Burebista și epoca sa*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.

Daicoviciu, Hadrian, *Dacii*, București, Editura Enciclopedică Română, 1972.

Dicționar de istorie veche a României, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.

Dio Cassius, *Istoria romană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1973.

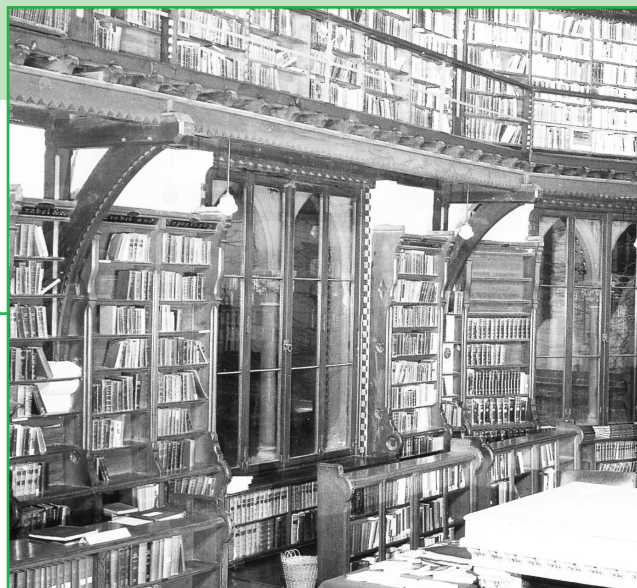
Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Perit-au dacii?*, București, Editura Albatros, 1973.

Giurescu, Constantin C., Giurescu, Dinu C., *Istoria românilor*, volumul I, București, Editura Științifică, 1974.

Giurescu, Constantin C., *Formarea poporului român*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1973.

Mommsen, Theodor, *Istoria romană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.

Pârvan, Vasile, *Dacia*, București, Editura Științifică, 1972.

În cărți, trimiterile bibliografice se găsesc la notele de subsol sau în bibliografiile plasate la sfârșitul lucrării.

Există și volume întregi, numite bibliografii, ce sunt redactate sub forma unor liste de lucrări care, așezate în ordine alfabetică, tratează o anumită problemă.

La sfârșitul unor cărți, se găsesc **indici**, care sunt liste alfabetice alcătuite după anumite criterii. Astfel, indicele de autori înregistrează toți autorii citați într-o lucrare, indicele de concepte — toate noțiunile teoretice discutate într-o carte, așa cum se face și în indicele de la sfârșitul acestui manual. Fiecare autor sau noțiune care se înregistrează într-un indice are indicate pagina sau paginile la care se găsește. În felul acesta, se poate afla foarte ușor ce probleme sunt discutate în volumul respectiv.

Dicționarele sunt volume foarte eficiente destinate informării.

În primul rând, se pot consulta **dicționare enciclopedice**, în care se găsesc date din diferite domenii ale cunoașterii, explicându-se noțiuni de cultură generală, oferindu-se date despre personalități, fără a se pune accentul pe problemele de limbă.

În al doilea rând, se pot folosi **dicționare generale**, cum ar fi:

■ dicționare explicative: cuvintele sunt explicate în funcție de sensurile pe care le au; ele conțin și informații referitoare la etimologie, la categorii gramaticale; astfel, este recomandabil ca *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX) să fie consultat pentru clarificarea sensurilor cuvintelor;

■ dicționare ortografice și ortoepice: dau indicații de scriere și de pronunțare corectă a cuvintelor; *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM), ediția a doua (2005), este un instrument de lucru absolut necesar pentru utilizarea formelor corecte ale cuvintelor, în cazul oricărei ezitări legate de scriere sau de pronunțare;

- dicționare de neologisme: cuprind cuvinte noi;
- dicționare de sinonime, de antonime, de omonime, de paronime: pot fi folosite în redactarea lucrărilor;
- dicționare de expresii: sunt utilizate în vederea nuanțării exprimării;
- dicționare onomastice etc.

În al treilea rând, există multe **dicționare de specialitate**, adresate specialiștilor dintr-un anumit domeniu.

Pentru informare, pot fi consultate și **atlas**e, care sunt culegeri de hărți, grafice, planșe, fotografii referitoare la un anumit domeniu.

Când se examinează o carte, este bine să se facă **fișe de lectură** sau **conspicte** pentru informațiile dorite. Fișa de lectură poate conține citate, rezumate, aprecieri personale etc. Conspictele constă în notarea sintetică și schematică a datelor esențiale dintr-o lucrare. O bună vizualizare a informației se poate face prin alcătuirea de scheme, prin sublinieri, prin folosirea de culori diferite etc.

■ Cataloagele

Pentru a găsi cărțile citate într-o lucrare, trebuie consultate cataloagele bibliotecilor, care sunt liste de volume aranjate alfabetic. Acestea sunt ordonate după următoarele criterii:

- numele autorilor;
- titlul lucrărilor care tratează o anumită problemă;
- titlul lucrărilor dintr-un domeniu de cunoaștere;
- titlul cărților apărute în anumite zone geografice;
- titlul cărților nou apărute.

Bibliotecile folosesc un sistem de clasificare a cărților pe baza cifrelor pentru fiecare domeniu. De exemplu, cifra corespunzătoare limbii române este 0459.

Cataloagele pot fi tradiționale, adică o înșiruire de cartonase cuprinzând informații despre cărți, ca în modelul dat, adică numele autorului, titlul operei literare, editura, localitatea, anul apariției, numărul de pagini, date despre ediție.

II 3339

Eminescu, M., *Opere alese*, volumul I

Editura pentru Literatură, București, 1964, 422 p.

Ediție îngrijită și prefațată de Perpessicius.
Volumul cuprinde lista manuscriselor lui M. Eminescu, note și variante, indicele alfabetic al poeziilor după primul vers, indicele alfabetic al poeziilor după titlu.

Pentru a obține cartea în vederea consultării ei, se completează o cerere pentru sala de lectură, ca în modelul de mai jos.

Nr. loc.		Cota	
Nr. permis		Nr. vol.	
Cota	Autor – titlu	Nr. vol	Nr. inv.
Data		Semnătura cititorului	Nr. permis
		Ocupația	Nr. loc.

Trebuie completate de cititor rubricile referitoare la cota cărții (ansamblul de litere și de cifre care indică locul cărții în depozitul bibliotecii), la autor, titlul volumului, data solicitării cărții, ocupația și semnătura cititorului.

În unele biblioteci, există cataloage electronice. Cititorul introduce datele într-un computer și pe ecran apar informațiile cerute. De exemplu, dacă se introduce numele unui autor, apare o listă alfabetică a titlurilor cărților scrise de acesta existente în bibliotecă, solicitantul alegând ceea ce îl interesează. Mai există cataloage scoase de edituri pentru a-și anunța aparițiile, care pot fi consultate pentru informare.

■ Periodicele

Periodicele sunt publicații care apar la anumite intervale de timp: ziare, reviste, anuare. Acestea pot fi consultate cu eficiență mai ales când este vorba despre reviste științifice, specializate pe anumite domenii.

■ Casetele, CD-urile

Casetele, CD-urile pot fi folosite pentru documentare în vederea realizării unor proiecte.

■ Internetul

Numeroase informații se găsesc și pe internet, cea mai dezvoltată rețea de calculatoare din lume. Siguranța informației este însă relativă, neputându-se verifica seriozitatea oricărui site, dar există avantajul că aceasta se poate obține ușor de acasă sau din laboratorul de informatică al școlii. De exemplu, catalogul Bibliotecii Centrale Universitare din București poate fi accesat la adresa <http://www.bcub.ro>. Pentru a obține informații prin internet, se pot folosi motoarele de căutare: www.google.ro, www.yahoo.com etc.

■ Radioul și televiziunea

Emisiunile de radio și de televiziune pot fi surse de informații, unele fiind specializate în anumite domenii. Concertele, filmele, dramatizările etc. pe care le prezintă se pot constitui, de asemenea, în surse de documentare.

■ Spectacolele

Manifestările artistice de cele mai diferite tipuri pot deveni o modalitate de documentare într-o anumită problemă.

■ Audierea unor cursuri, discuțiile cu persoanele autorizate

Cursurile ținute de specialiști pot fi surse de documentare. Chiar discuțiile cu persoanele autorizate într-un anumit domeniu oferă uneori informațiile necesare pentru realizarea unui proiect, a unei investigații, a unei dezbateri, fiindcă astfel se pot obține date precise. De exemplu, dacă se face o prezentare a unei localități, pentru a obține date despre dezvoltarea acesteia, se poate lua un interviu primarului. O discuție cu unul dintre profesorii voștri pentru a afla date despre o problemă poate deveni o sursă de informație.

EXERCIȚII

1. Căutați în lecția precedentă lucrările citate în legătură cu tema *Latinitate și dacism*. Treceți-le într-o listă bibliografică.
2. Consultați, la biblioteca școlii, catalogul și adăugați listei făcute la exercițiul 1 alte lucrări.
3. În laboratorul de informatică, accesați adresa Bibliotecii Centrale Universitare din București și găsiți alte lucrări pentru tema de la exercițiul 1.
4. **Proiect.** Stabiliți o grupă de patru-șase elevi care să prezinte felul în care este oglindită în cinematografia românească tema *Latinitate și dacism*. Consultați la bibliotecă volumul *Cinema... un secol și ceva* de Cristina Corciovescu și Bujor T. Rîpeanu, București, 2002. Căutați în indicele de titluri următoarele filme: *Dacii*, *Columna*, *Burebista*, apoi notați numele regizorilor și anul apariției fiecărui film. Puteți folosi și alte lucrări despre cinematografia românească în vederea rezolvării acestei cerințe. Procurați casetele cu aceste filme și vedeți-le. Redactați apoi o lucrare de două-trei pagini pe tema dată, prezentând-o în fața clasei în ora următoare.
5. **Proiect.** Stabiliți o grupă de cinci-șase elevi care să consulte cărțile citate în modelul de bibliografie din această lecție, la pagina 14, pentru a obține date despre romani și daci. Grupa va redacta apoi un referat, de cel mult două pagini, pe care îl va prezenta în ora următoare.
6. **Proiect.** Lucrați în perechi. Citiți *Creanga de aur* de Mihail Sadoveanu și *Zamolxe* de Lucian Blaga. Redactați un eseu nestructurat de două-patru pagini despre felul în care apar strămoșii noștri în aceste opere literare. Prezentați lucrarea voastră la evaluarea de la sfârșitul unității de studiu.
7. **Dezbateri.** Organizați o dezbateri cu tema *Latinitate și dacism*. Stabiliți:
  - componența echipei afirmatoare și a celei negatoare;
  - persoana care va fi moderator;

- temele și subtemele discuției;
  - timpul fiecărei intervenții.
- Pentru documentarea în vederea dezbaterii:
- citiți lucrările din bibliografia stabilită la exercițiile 1, 2 și 3;
  - folosiți și citatele de mai jos, legate de tema dezbătută.

a. „Traian vine-n astă țară,
Și de-a birui deprins
Spre Dochia cea fugară
Acum mâna a întins.
Atunci ea, cu grai fierbinte:
«Zamolxis, o zeu, striga,
Te giur pe al meu părinte,
Astăzi rog nu mă lăsa!»
Când întinde a sa mână
Ca s-o strângă-n braț Traian,
De-al ei zeu scutită, zâna
Se preface-n bolovan.”

(Gheorghe Asachi, *Dochia și Traian*)

b. „Nu departe în fund se văd zidurile cetății. În stânga o parte a templului, colonne și trepte jur-împrejur. În fața templului, ceva mai îndărăt, o spânzurătoare. Apus de soare. Ostași păzesc templul; ei zac grămadă, numai unul e în picioare pe trepte cu sulita pe umăr. Doi muncitori întârzie cu cele din urmă lucrări la spânzurătoare.

UN OSTAȘ (către ostașul străin): Unde te-au prins ai noștri?

OSTAȘUL STRĂIN: Lângă Dunăre.

ALT OSTAȘ: Și nu ți-e niciodată dor de țara ta?

OSTAȘUL STRĂIN:

O, da. La noi cresc portocali cu fructe roșii;
zeii nu au coarne bourești cum cei hrăniți de voi,
și iarna cerul nu roiește fulgi de nea.
La noi e totul altfel,
dar soarele se-aseamăna așa de mult cu cel de-aici,
c-aproape crezi, că-i unul și același.
(*Toți râd.*)

ÎNTÂIUL OSTAȘ (către străin):

Tu ești întâiul sclav care se bucură
de-un slobod trai pe-aceste plaiuri.
Viețuiește cu-aceleași drepturi ca și noi.
Nu-ți știam prea-ndurător stăpânul.

Răspunde, libertatea cum ți-ai dobândit-o?

OSTAȘUL STRĂIN (*șiret*): Cu... opincile profetului...

CEIALȚI: Cu ce? Haide, spune, povestește!

OSTAȘUL STRĂIN: E mult de când gonirați pe Zamolxe?

ÎNTÂIUL OSTAȘ: Vreo câțiva ani.

OSTAȘUL STRĂIN:

Ei bine, mucenicii lui se tot sporesc de-atunci
pe sub pământ ca iepurii de casă.

Altfel de ce-am păzi noi templul zi și noapte?

Magul se-nspăimântă de puterea lor și, precum știți,
făgăduit-a chiar pe fica lui ca dar sălbatic
celui ce va da de urma lui Zamolxe.

Ori ați uitat?

AL DOILEA OSTAȘ: Ehei, Zemora tulburătoarea! Câți
n-o doresc!

OSTAȘUL STRĂIN (*zâmbind a glumă*):

Cum eu trăiam mai mult din mila căinilor,
mă hotărâi să caut ascunzișul lui Zamolxe.

Am iscodit prin munți. Vreo nouă zile ostenitu-m-am
prin văgăuni, dar n-am găsit

decât niște opinci întortocheate. Mi-am zis:

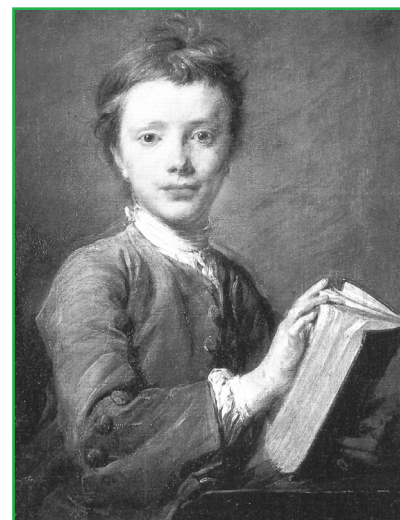
sunt ale profetului! — Le-am dăruit preotului.

E-adevărat, îi aduceam numai opincile,
nu capul lui Zamolxe.”

(Lucian Blaga, *Zamolxe*)

În evaluarea dezbaterii, urmăriți:

- coerența ideilor exprimate;
- bogăția documentării;
- capacitatea de argumentare și de convingere;
- claritatea și corectitudinea formulărilor;
- folosirea elementelor nonverbale și paraverbale în intervențiile făcute.

J.-P. Perronneau,
Copil cu o carte

Perioada veche

SPRE TEMĂ

1. Scrieți în caiete două cuvinte care vă vin în minte când vă gândiți la religie. Faceți apoi pe tablă o listă care să includă cuvintele care nu se repetă.
2. Lucrați în grupe de șase elevi. Discutați ce reprezintă pentru voi practicile religioase, prezentând oral concluziile grupei.

Simion Ștefan,
Noul Testament
de la Bălgrad,
1648

DESPRE TEMĂ

Dimensiunea religioasă a existenței

Începuturile culturii scrise românești

Cultura scrisă românească a fost marcată încă de la început de două fenomene, care se vor regăsi de-a lungul istoriei noastre literare:

- a. amestecul permanent de influențe culturale occidentale și orientale;
- b. desincronizarea față de cultura occidentală.

În Evul Mediu, spațiul carpato-dunărean reprezintă o graniță între cultura occidentală, dominată de utilizarea limbii latine în biserică și în cancelariile de stat, și cultura orientală, dezvoltată în jurul Bizanțului, orientată spre modelul grecesc și influențată ulterior de traduceri în limba slavonă ale scrierilor religioase. Această realitate a făcut ca poporul nostru, de origine romanică, să folosească, paradoxal, mai întâi limba slavonă în cultura scrisă, primele cărți de cult fiind cele aduse în secolul al XII-lea de la mănăstiri bulgărești și sârbești, unde fuseseră traduse în această limbă. De-abia ulterior slavona devine limba cancelariilor domnești, ca o consecință a importanței cultului religios, care ocupa un loc primordial în organizarea primelor formațiuni statale românești.

Manuscrisele în limba slavonă au fost:

- a. **scrieri religioase**, împărțite în:
  - scrieri religioase canonice, copiile lor făcându-se în mănăstiri de către călugării ce învățau nu numai limba slavonă, ci și arta caligrafiei;

- scrieri apocrife, adică nerecunoscute de biserică, uneori chiar erezii împotriva doctrinei religioase oficiale;

- scrieri de drept canonic, traduse de obicei din legislația bizantină;

- b. **scrieri istorice**, dintre care mai importante sunt:

- cronicile bizantine și sârbești;
- cronicile domnești originale, precum *Cronica anonimă a lui Ștefan cel Mare*;

- c. **scrieri literare**, de tipuri foarte variate, cum ar fi:

- imnurile religioase;
- povestirile hagiografice, în care sunt prezentate viețile sfinților;
- cărțile populare, precum *Alexandria* și *Varlaam și Ioasaf*, care au fost cunoscute de toată lumea medievală.

În secolul al XVI-lea, sunt înființate primele tipografii și apar cărțile de cult în limba slavonă, care au avut o largă circulație în această zonă. Tot în acest secol, văd lumina tiparului *Învățăturile lui Neogoe Basarab către fiul său Teodosie*, lucrare scrisă în limba slavonă de domnitorul muntean și tradusă în română în secolul următor.

Această cultură scrisă în limba slavonă nu poate fi integrată literaturii române, reprezentând, cum consideră criticul literar Nicolae Manolescu, *un epifenomen de la sfârșitul unei lungi tradiții — aceea bizantino-slavă (Istoria critică a literaturii române)* și mai puțin o manifestare a gândirii românești, dovadă a decalajului față de cultura occidentală.

Cultura scrisă în limba română

Cultura scrisă în limba română a apărut târziu, primul document de acest fel fiind *Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung* din 1521. Această scrisoare îi era adresată lui Johannes Benkner, judele Brașovului, înștiințându-l despre mișcările trupelor turcești la Dunăre. Documentul este un argument în susținerea ideii unei desincronizări față de cultura occidentală, în care apăruse cu două secole în urmă *Divina comedie* a lui Dante Alighieri, iar aproape contemporani cu Neacșu din Câmpulung erau François Villon, marele poet francez, și François Rabelais, autorul romanelor *Gargantua și Pantagruel*.

După traduceri în limba română ale unor cărți de cult, rămase în manuscris și realizate la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea (*Codicele voronețean*, *Psaltirea scheiană*, *Psaltirea voronețeană*, *Psaltirea Hurmuzachi*), apar scrierile tipărite în limba română.

Diaconul **Coresi** înființează la Brașov o tiparniță proprie și, începând din 1557, scoate cărți de cult în limbile slavonă și română. Cele nouă cărți tipărite de el în limba română au circulat în toate cele trei țări românești, jucând un rol important în procesul de formare a limbii literare.

O însemnătate excepțională are, pentru cultura română, dar mai ales pentru evoluția limbii literare, apariția, în anul 1643, a operei de căpetenie a mitropolitului **Varlaam**: *Cazania* sau *Carte românească de învățătură*. Traducerea făcută de marele cărturar se remarcă prin cursivitate, claritate, prin lipsa regionalismelor, exprimând *străduința de a se adresa românilor de pretutindeni* (Alexandru Piru, *Istoria literaturii române, perioada veche*). Limba acestei scrieri a influențat procesul de formare a limbii literare, *Cazania* cunoscând mai multe ediții și fiind difuzată pe tot teritoriul românesc. Tot mitropolitului Varlaam i se datorează primele versuri în limba română: *Stihuri la stema domniei Moldovei*, așezate în fruntea *Cazaniei*, și versurile de la sfârșitul celor două părți ale cărții. Criticul literar Ion Rotaru aprecia mai ales versurile finale, *din pricină că mitropolitul, chiar așa, spirit antiliric cum este, nimerește peste o comparație productivă, aceea a asemănării frământărilor sufletului omenesc cu furtuna pe mare* (*Literatura română veche*):

„Valuri multe rădică furtuna pe mare,
mai vârtos gândul omului întru lucru ce are.”

Contemporan cu Varlaam, mitropolitul **Simion Ștefan** va face prima traducere integrală a *Noului Testament*, tipărit în 1648, la Alba-Iulia, și cunoscut sub numele de *Noul Testament de la Bălgrad*. A fost o lucrare de o importanță deosebită pentru dezvoltarea limbii literare, mitropolitul propunându-și să elimine din exprimare orice regionalism și asigurând astfel unitatea limbii române. În cuvântul către cititori, Simion Ștefan face o comparație, rămasă celebră, între circulația cuvintelor și cea a banilor, spunând: „Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sântu buni carii împlă în toate țările; așa și cuvintele acele sântu bune carele le înțeleg toți.”

Eforturile de introducere a limbii române în cultul religios au fost continuate de mitropolitul **Dosoftei**, care este autorul primei traduceri în versuri a unui text religios: *Psaltirea pre versuri tocmită* (1673). Textul se remarcă prin străduința de a-l adapta la realitățile românești și, uneori, prin imagini poetice surprinzătoare.

În secolul al XVIII-lea, **Antim Ivireanul**, mitropolitul Țării Românești, adaugă literaturii religioase în limba română un nou tip de scriere, acela al predicilor construite după arta elocinței. Cele 28 de predici ținute de mitropolit la marile sărbători au fost reunite sub titlul *Didahii* și au fost foarte cunoscute în epocă.

Apariția în 1688 a primei ediții integrale a **Bibliei**, traduse de frații Șerban și Radu Greceanu și tipărite prin grija domnitorului Șerban Cantacuzino, reprezintă momentul impunerii limbii române ca limbă a cultului ortodox. Bazându-se și pe o serie de traduceri parțiale anterioare, frații Greceanu au reușit să consacre limba română ca limbă literară prin claritatea textului și prin folosirea consecventă a unui vocabular bogat și accesibil. Această lucrare monumentală poate fi considerată o încununare a scrierilor religioase de pe teritoriul românesc din perioada medievală.

Împărtașania
apostolilor.
Biserica
domnească de la
Curtea de Argeș
(fragment)

TEMA ÎN TEXTE

1. Citiți textul de mai jos.

„La apa Vavilonului,
 Jelind de țara Domnului,
 Acoló șezum și plânsăm
 La voroavă¹ ce ne strânsăm,
 Și cu inemă amară,
 Prin Sion și pentru țară,
 Aducându-ne aminte,
 Plângeam cu lacrimi herbinte.
 Și bucline² ferecate
 Lăsăm prin sălci aninate,
 Că acoló ne-ntrebară
 Aceia ce ne prădară
 Să le zăcem viers de carte
 Într-acea streinătate [...]
 Ce nu ni să da-ndemână
 A cânta-n țară streină.
 De te-aș uita, țară svântă,
 Atuncea să-mi vie smântă³,
 Și direapta mea să uite
 A schimba viers în lăute⁴!
 Și să mi să prinză limba
 De gingini⁵, jelindu-mi scârba⁶ [...].”

(Dosofoței, *Psaltirea în versuri*
 [La apa Vavilonului – 136])

2. Tradus în secolul al XVII-lea, psalmul [La apa Vavilonului (136)] conține o serie de arhaisme. Identificați-le și precizați felul lor.
3. În captivitatea lor babilonică, amintindu-și de cetatea Ierusalimului, evreii cântau: *La râul Babilonului, acolo am șezut și am plâns, când ne-am adus aminte de Sion...* Acest psalm al înstrăinării a devenit un cântec despre îndepărtarea omului de Dumnezeu. Identificați sintagmele care sugerează ideea captivității și cea de îndepărtare de divinitate.

¹ voroavă, s.f. (inv. și reg.): discuție, convorbire.

² bucin, s.n.: buciom, vechi instrument muzical cu coarde de felul cobzei.

³ smântă, s.f.: rătăcirea minții, sminteală, neplăcere.

⁴ a schimba viers în lăute: a mânui coardele lăutei.

⁵ gingină, s.f. (inv. și reg.): gingie.

⁶ scârbă, s.f. (reg.): mâhnire.

4. Dincolo de evocarea Țării Sfinte, psalmul abordează problema patriotismului. Care sunt pedepsele divine pe care ar trebui să le accepte cel care și-ar uita țara?
5. Precizați tipul de rimă din psalmul de mai sus și măsura versurilor.
6. Notați silabele accentuate și neaccentuate din primele două versuri. Precizați ritmul caracteristic psalmului.
7. Faceți aceleași precizări pentru următoarele versuri populare:
 „Frunza-n codru cât învie, / Doina cânt de voinicie. / Cade frunza gios în vale, / Eu cânt doina cea de jale.”
8. [La apa Vavilonului (136)], psalmul versificat al lui Dosofoței, respectă structura și rezonanța poeziei populare românești. Redactați un eseu, de maxim zece rânduri, în care să dezvoltăți observațiile asupra prozodiei psalmului studiat.
9. Citiți următoarele versete din *Psalmul 136* din Biblie:
 „1. La râul Babilonului, acolo am șezut și am plâns, când ne-am adus aminte de Sion.
 2. În sălcii, în mijlocul lor, am atârnat harpele noastre.
 3. Că acolo cei ce ne-au robit pe noi ne-au cerut nouă cântare, zicând: «Cântați-ne nouă din cântările Sionului!»
 4. Cum să cântăm cântarea Domnului în pământ străin?
 5. De te voi uita, Ierusalime, uitată să fie dreapta mea!
 6. Să se lipească limba mea de grumazul meu, de nu-mi voi aduce aminte de tine, de nu voi pune înainte Ierusalimul, ca început al bucuriei mele.”
 Considerați că versificarea psalmului are un efect pozitiv asupra receptării sale? Argumentați-vă răspunsul.
10. Citiți cu atenție textul următor:
 „De vom zice de pe dragoste, că suntem aleși din păgâni, nici acéia nu o avem, că zice Ioann: «De va zice cineva că iubéște pre Dumnezeu și pre fratele său îl urăște, mincinos iaste; că de vréme ce nu iubește pre fratele lui, că-l véde, dar pre Dumnezeu, că nu-l véde, cumu-l va putea iubi?» Și iată, dară, că precum zic că neavând dragoste între noi și nepoh-tindu-ne binele unul altuia, după porunca lui Dumnezeu, n-avem nici credință, nici nădiajde, nici dragoste și suntem mai răi, să mă ertați, decât

păgânii. Că zice apostolul Pavel: «Limbile n-au lége și fac alte legii.» Iară noi, având lege, facem tot împotriva legii și suntem mai păcătoș decât toate neamurile și decât toate limbile. Și puteț cunoaște aceasta, că iaste așa cum zic, că ce neam înjură ca noi, de lége, de cruce, de cuminecătura⁷, de morți, de comândare⁸, de lumânare, de suflet, de mormânt, de colivă, de prescuri⁹, de spovidanie, de botez, de cununie și de toate tainele sfintei biserică și ne ocărăm și ne batjocorim noi înșine légia?! Cine din păgâni face aceasta, sau cine-ș măscărește légia ca noi? Oare nu înjurăm cu acéstia toate pre Dumnezeu? Oare nu ocărăm cu acéstia poruncile lui? Că el singur ne-au arătat și ne-au învățat acéste taini, ca prin mijlocul lor să ne curățim de păcate și să-l îmlânzim asupra noastră la scârbe și la nevoi.

Dară noi, deaca auzim pe cineva că înjură [în jurăminte] de cele ce am zis, în loc de a-l certa și a-l înfrunța, ca pre un om fără' de socoteală, noao ne pare bine și râdem. De sunt acéstia lucruri creștinești, zică cine are Dumnezeu.”

(Antim Ivireanul, *La Dumineca Vameșului*,
cuvânt de învățătură, în *Didahii*¹⁰)

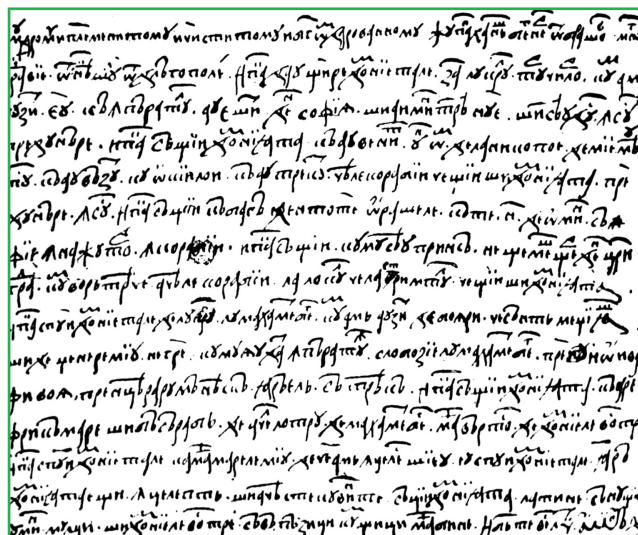
11. Care este ideea centrală din fragmentul reprodus mai sus?
12. Discursul mitropolitului se situează între mustrare și pildă. Identificați aspecte ale comportamentului uman pe care acesta le combate și discutați despre actualitatea observațiilor lui Antim Ivireanul.
13. *Didahiile* lui Antim Ivireanul sunt discursuri rostite din amvonul Mitropoliei Bucureștiului, păstrând structurile specifice oralității. Lucrați pe grupe și identificați mărcile oralității în textul dat:
  - forme ale graiului viu (expresii populare, particularități regionale sau populare ale vorbirii);
  - interjecții;

⁷ *cuminecătura*, s.f. (în religia creștină): ritual care constituie una dintre cele șapte taine și constă în gustarea de către credincioși a vinului și a pâinii sfințite de preot; împărțășanie.

⁸ *comândare*, s.f. (inv.): pomană, praznic, ospăț la înmormântare.

⁹ *prescură*, s.f.: pâinișoară rotundă sau în formă de cruce, din care se pregătește cuminecătura și se taie anafura la biserică.

¹⁰ *didahie*, s.f. (inv.): predică.

Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung către Johannes Benkner, judele Brașovului, 1521

- enumerații lungi;
  - interogații și exclamații care stabilesc un dialog al predicatorului cu enoriașii.
14. Un factor important în reușita unui discurs îl constituie modul în care se realizează relația dintre vorbitor și ascultător. Identificați mărcile emițătorului și pe cele ale receptorului din fragmentul de mai sus.
  15. Definiți registrul stilistic predominant în didahia lui Antim Ivireanul. Alegeți dintre sugestiile de mai jos sau propuneți altele: ■ stil sobru ■ colocvial ■ solemn ■ familiar ■ pedant.
  16. Predicile lui Antim Ivireanul sunt texte discursive situate în sfera oratoriei religioase. Un bun orator încearcă să capteze auditoriul, să-i stârneasă dorința de a-l urmări până în final. Demonstrați, apelând la exemple din text, talentul de orator al mitropolitului.

DUPĂ TEMĂ

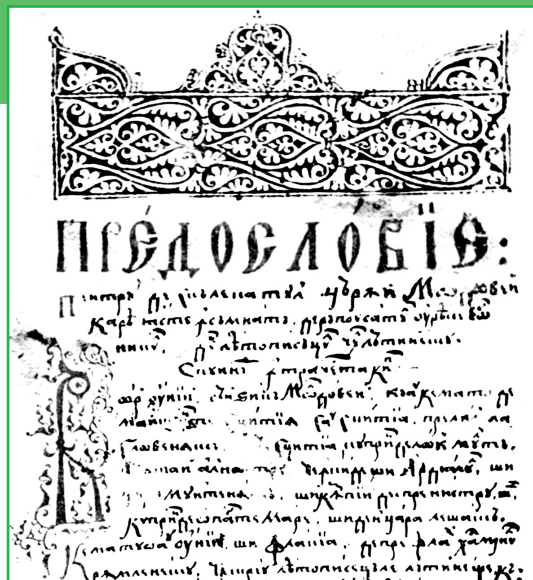
1. **Proiect.** Formați două grupe de câte șase elevi și realizați două postere cu informații scrise, însoțite de ilustrații, abordând următoarele teme:
  - *Literatura religioasă în limba slavonă.*
  - *Literatura religioasă în limba română.*
2. **Proiect.** Formați grupe de câte patru elevi și realizați referate care să prezinte textele religioase din spațiul românesc până în secolul al XVII-lea. Prezentați lucrările voastre la evaluarea de la sfârșitul unității de studiu.

Formarea conștiinței istorice

SPRE TEMĂ

1. Numiți un eveniment istoric pe care îl considerați important pentru omenire.
2. Dacă ați vrea să aflați ceva despre trecutul poporului nostru, ce tip de scriere istorică dintre cele de mai jos ați alege?

ANALE	CRONICĂ, HRONIC, LETOPISEȚ	CRONOGRAF
<ul style="list-style-type: none"> ■ scrieri istorice în care sunt înregistrate, an cu an, întâmplările importante din viața unui popor. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ lucrare istorică, mai frecventă în Evul Mediu, care cuprinde o înregistrare cronologică a evenimentelor sociale și politice. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ scriere de factură istorică, începând cu facerea lumii, și care se bazează pe izvoare istorice, dar și pe legende populare.

Fragment din *Predslovie la Letopisețul lui Ion Neculce*

3. Lucrați în grupe de patru elevi. Stabiliți dacă citatul de mai jos pledează pentru obiectivitatea sau subiectivitatea istoriei.

Cuvântul istorie are două semnificații distincte, pe care publicul larg, dar și mulți profesioniști tind foarte adesea a le confunda. Istoria definește în același timp ce s-a petrecut cu adevărat și reconstituirea a ceea ce s-a petrecut, cu alte cuvinte, trecutul în desfășurarea sa obiectivă și discursul despre trecut.

(Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*)

DESPRE TEMĂ

Cronicarii moldoveni

Cronicile în limba slavonă

Primele scrieri istorice din spațiul carpato-dunărean au apărut în secolul al XV-lea, fiind scrise în limba slavonă, așa cum este *Cronica anonimă a lui Ștefan cel Mare*, comandată de însuși voievodul moldovean. Aceste letopisețe sunt un fel de pomelnice, notând sumar nume de voievozi și anii de domnie ai acestora.

În secolul următor, istoria domniilor de după moartea lui Ștefan cel Mare este continuată de cronicile slavonești ale călugărilor Macarie, Eftimie și Azarie — care au ca model scrierile bizantine —, caracterizându-se printr-o exprimare căutată, neglijând uneori claritatea și exactitatea în relatarea evenimentelor.

Cronicile în limba română

În secolul al XVIII-lea, apar cronicile în limba română care încearcă să recupereze trecutul. Acestea aparțin unor cărturari moldoveni cunoscători ai culturii occidentale, cei mai mulți dintre ei făcându-și studiile în Polonia.

Cronicile lui Grigore Ureche, Miron Costin și Ion Neculce realizează o primă imagine a istoriei noastre, reprezentând și primii pași în evoluția prozei narative românești, care face saltul de la un text nonliterar la unul cu evidente valori estetice. Nu se poate vorbi despre o coagulare conștientă a unor tehnici artistice de construcție a discursului, care era înțeles în epocă doar

ca o manifestare culturală de căutare a unei identități colective. Cronicarii au avut revelația necesității unei disocieri între făurirea evenimentului istoric și consemnarea lui ca modalitate de conservare a trecutului și de emancipare a omului în spiritul unui umanism târziu, desincronizat față de Renașterea europeană din secolele al XIV-lea și al XVI-lea.

Grigore Ureche spunea că l-a preocupat scrisul pentru ca istoria să nu se asemene cu viața fiarelor și a dobitoacelor *celor mute și fără viață*, iar Miron Costin dorea ca, prin opera lui, *să nu se uite lucrurile și cursul țării*. Acesta este motivul pentru care cei trei cronicari moldoveni, Grigore Ureche, Miron Costin și Ion Neculce, au recurs la principiul continuității, asigurând o imagine de ansamblu a trecutului de la origini până în secolul al XVIII-lea. *Letopisețul Țării Moldovei* de Grigore Ureche prezintă evenimentele istorice de la cel de-al

doilea descălecat, adică de la Dragoș-Vodă (1359) până la cea de-a doua domnie a lui Aron-Vodă (1594). Cronica este continuată de Miron Costin până la domnia lui Ștefăniță-Vodă Lupu (1661). Letopisețul lui Ion Neculce începe cu anul 1662, și anume cu Dabija-Vodă, și consemnează faptele petrecute până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat (1743).

Pentru cultura noastră, cronicile au o importanță deosebită, și anume:

- **istorică** — pun bazele istoriografiei românești, abordând probleme legate de originea latină a poporului și a limbii noastre, de continuitatea și de unitatea poporului român;
- **lingvistică** — sunt o sursă însemnată de cunoaștere a unei etape din evoluția limbii române;
- **literară** — oferă forme incipiente ale prozei noastre artistice.

Istoriografia lui Grigore Ureche

Grigore Ureche a fost primul cronicar ce a scris o narațiune simplă cu tematică istorică. Timpul folosit este exclusiv trecutul, opera sa istoriografică fiind un text de evocare, cu fapte pe care autorul nu le-a trăit. Narațiunea respectă ordinea cronologică a evenimentelor, prezentând conflicte între două persoane, soldate cu victoria uneia dintre ele. Simplitatea acestor secvențe narative duce la utilizarea cu precădere a înlănțuirii în legarea episoadelor descrise, rareori fiind folosită intercalarea și total absentă alternanța.

Forma în care se prezintă textul a devenit un model și pentru ceilalți cronicari, pentru ca mai târziu să fie preluată și de Mihail Sadoveanu în *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă*. Acest **model al povestirii cronice-rești** are în vedere împărțirea textului în paragrafe cu titluri care anunță conținutul, organizat, în general, în jurul unui singur eveniment sau personaj istoric, precum se poate observa în următoarele exemple: *De moartea lui Ștefan vodă celui Bun, vă leato 7012 (1504)*, *A doua domnie a lui Alixandru vodă Lăpușneanul, carile apoi au tăiat 47 de boieri, 7012 (1564)*, *Războiul lui Ștefan vodă, când au bătut pre Albrehtu craiu leșesc la Codrul Cozminului, leat 7005 (1497)*, *Războiu de la*

Râmnic, când s-au bătut Ștefan vodă cu Țăpăluși vodă, vă leatul 6989 (1481) iulie 8.

Cronica scrisă de Grigore Ureche se remarcă prin:

- imaginea sintetică asupra istoriei Moldovei în perioada descrisă;
- afirmarea conștientă a originii latine a tuturor românilor;
- concizia și dinamismul narațiunii;
- arta portretului.

Schimbarea la față. Pictură din naos, Voroneț

Istoriografia lui Miron Costin

Miron Costin

Proza lui Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron Vodă încoace*, este mai subtilă decât cea a lui Grigore Ureche, aducând ca element de noutate meditația pe marginea evenimentelor istorice și fraza amplă, de tip cărturăresc. Perspectiva se modifică, deoarece, pentru prima dată, faptele prezentate au fost trăite de autor, el fiind nevoit să evalueze, având îndoieli, admirând sau disprețuind faptele și personajele despre care scrie, fiindcă

istoria este pentru cronicar un fapt viu, în relatarea căruia se implică. Sanctificarea sau demonizarea constituie un proces la care este martor, putând contribui, prin consemnarea în cronică, la păstrarea lui pentru generațiile următoare. De aici, și efortul de reflecție, cronica fiind plină de aforisme, *biruit-au gândul* fiind un astfel de exemplu emblematic.

Nu întâmplător, pasul înainte pe care îl face Miron Costin în cristalizarea unor forme ale prozei românești este legat de **descriere**, mod de expunere ce frânează derularea epică, dar care, prin semnificațiile puse în evidență, dă un plus de valoare literară textului.

Continuând letopisețul lui Grigore Ureche, Miron Costin n-a putut aborda problema originii poporului român, astfel că a simțit nevoia să scrie o altă lucrare pe această temă: *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*. Opera a rămas neterminată, dar surprinde patosul cronicarului în afirmarea originii latine a poporului nostru și convingerea că, prin scrisul său responsabil, el poate scoate neamul din întunericul neștiinței.

Istoriografia lui Ion Neculce

Cronica lui Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*, este cea mai importantă dintre toate cronicile moldovenești pentru evoluția prozei literare prin arta narațiunii, dovedind talentul de povestitor înăscut al autorului. Lucrarea, preponderent memorialistică, selecționează din multitudinea de evenimente trăite atitudini omenești care imprimă o direcție dramatică destinului uman. Cronicarul este întemeietorul **portretului anecdotic**, din care lipsește descrierea, detaliile de caracterizare morală și psihologică adunându-se din întâmplări pline de viață, ca la romancierii de mai târziu.

Toate cele 42 de legende puse în fruntea *Letopisețului*, sub titlul de *O samă de cuvinte*, exprimă atracția cronicarului pentru legendar și anecdotic, în același timp. Acestea pot fi considerate un fel de exerciții narative care au introdus în literatura noastră genul **povestirii de delectare**. Astfel, Ion Neculce subliniază caracterul oral al acestor narațiuni și rolul propriu în a le transforma în povești scrise, privite ca elemente fabularii prin raportarea la realitatea din cronică. Nouă legende îl au ca erou pe Ștefan cel Mare, rămas și pentru Ion Neculce eroul ideal.

TEMA ÎN TEXTE

1. Citiți fragmentul de mai jos și argumentați faptul că este o descriere.

„Numai ce vădzum despre amiadzădzi unu nuor cum să rădică deoparte de ceriu, un nuor sau o negură. Ne-am gândit că vine o furtună cu ploaie, deodată,

până ne-am timpinat cu nuorul cel de lăcuste, cum vine o oaste stol. În loc ni s-au luat soarele de desi-me-a muștelor. Céle ce zbură mai sus, ca de trei sau patru sulițe nu era mai sus, iară carile era mai gios, de un stat de om și mai gios zbură de la pământu.

Urlet, întunecare asupra omului sosindu, să rădica oarece mai sus, iară multe zbură alătura cu omul, fără sială de sunet, de ceva. Să rădica în sus de la om o bucată mare de ceia poiadă, și așa mergea pe deasupra pământului, ca de doi coți, până în trei sulițe în sus, tot într-o desime și într-un chip. Un stol ținea un ceas bun și, dacă trecea acela stol, la un ceas și giământate, sosiia altul, și așa, stol după stol, cât ținea de la aprânzu până în desară.”

(Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron Vodă încoace*)

- Precizați cine este personajul care face descrierea de mai sus, arătând consecințele imediate în realizarea organizării acesteia (reperul, mișcarea, elementele înconjurătoare etc.).
- Indicați traiectoria stolului de lăcuste, așa cum reiese din cronică.
- Arătați ce sentiment produce, în textul dat, îmbinarea imaginilor vizuale cu acelea auditive.
- Ce efecte credeți că produc repetițiile din fragmentul de cronică?
- Credeți că textul este al unui istoric obiectiv sau nu? Motivați-vă răspunsul.
- Citiți fragmentul următor și explicați de ce poate fi socotit o legendă a neamului Movileștilor.

„Ștefan-vodă cel Bun, când s-au bătut cu Hroit ungurul, precum dzicu unii la Cașen, iar letopisățul scrie că s-au bătut la Șcheie pe Siretiu, au fost cădzut calul cu Ștefan-vodă în războiu. Iară un Purice aprodu i-au dat calul lui. Și nu pute în grabă încăleca Ștefan-vodă, fiind un om micu. Și au dzis Purice aprodul: «Doamne, eu mă voi face o moviliță, și vino de te sui pe mine și încălecă.»

Și s-au suit pe dânsul Ștefan-vodă: «Sărăce Purece, de-oi scăpa eu și tu, atunce țî-i schimba numelî din Purice în Movilă.»

Și au dat Dumnedzeu și au scăpat amândoi. Și l-au și făcut boier, armaș mare, pre Purece. Și dintru acel Pureci aprodul s-au tras neamul Movileștilor, de au agiunsu de au fost și domni dintru acel neam. Dar și aprodzii atunce nu era din oameni proști, cum sunt acum, ce era tot ficiori de boieri.”

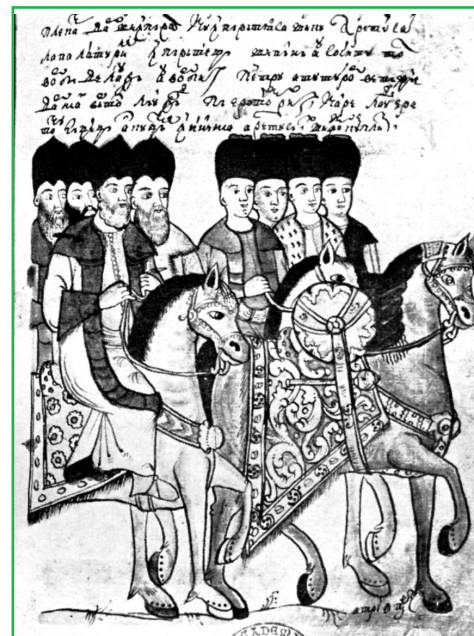
(Ion Neculce, *O samă de cuvinte* — legenda a V-a)

- Arătați ce rol are folosirea dialogului în fragmentul de cronică dat. Ar putea să apară într-un text științific? Justificați-vă răspunsul.
- Realizați oral portretul fizic al domnitorului, așa cum reiese din textul literar dat.

DUPĂ TEMĂ

- Proiect.** Formați grupe de cinci-șase elevi, care să realizeze, la alegere, câte o lucrare de trei-patru pagini și un poster pentru temele de mai jos:
  - Figura domnitorului Despot-Vodă în *Letopisețul Țării Moldovei* de Grigore Ureche și în drama *Despot-Vodă* de Vasile Alecsandri.
  - Prezentarea nunții domniței Ruxanda, fiica lui Vasile Lupu, cu Timuș, feciorul hatmanului căzăcesc, în *Letopisețul Țării Moldovei* de Miron Costin — punct de plecare și sursă de informații pentru Mihail Sadoveanu în romanul *Nunta Domniței Ruxanda*.
  - Legende despre Ștefan cel Mare din *O samă de cuvinte* de Ion Neculce — sursă de inspirație pentru scriitorii români.

Prezentați proiectele voastre în ora de evaluare de la sfârșitul acestei unități de studiu.

Petrache
Logofătul,
Călăreți

Ștefan cel Mare.
Tablou votiv, Voroneț (fragment)

Grigore Ureche (1590?-1647)

Cronicar moldovean, considerat întemeietorul istoriografiei în limba română.

Se trage dintr-o familie de mari boieri moldoveni, atestată încă de pe vremea lui Ștefan cel Mare.

A studiat în Polonia, în afară de latină și, probabil, de greacă, *artele liberale*, adică gramatica, retorica și poetica. Întors în țară, a urcat pe scara demnităților boierești, ajungând în vremea lui Vasile Lupu mare vornic al Țării de Jos, al doilea boier în ierarhia rangurilor epocii.

Se presupune că *Letopisețul Țării Moldovei* a fost scris spre sfârșitul vieții, cronicarul neterminându-l. Nu s-a păstrat originalul, ci au rămas doar copii ale cronicii, cu unele completări și interpretări eronate ale copiștilor.

Figura istorică emblematică în cronicile moldovenești

SPRE TEXT

1. Lucrați în grupe de patru elevi. Fiecare grupă va aduce patru imagini cu portrete diferite ale unor voievozi români din Evul Mediu. Alegeți unul, prezentând oral motivele opțiunii.
2. Amintiți-vă de câteva portrete ale politicianilor din campania electorală. Ce le deosebește de portretele voievozilor? Ce rol credeți că poate juca astăzi portretul unui politician?

Letopisețul Țării Moldovei

de Grigore Ureche

Fost-au acestu Ștefan vodă om nu mare de statu, mândios și de grabă vărsătoriu de sânge nevinovat; de multe ori la ospete omorârea fără județu¹. Amintrilea era om întreg la fire, neléneșu, și lucrul său îl știa a-l acoperi și unde nu gândii ai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meșter, unde era nevoie însuși să vârâia, ca văzându-l ai săi, să nu să îndărăpteaze și pentru acéia raru războiu de nu biruia. Și unde-l biruia alții, nu pierdea nădejdea, că știindu-să căzut jos, să rădica deasupra biruitorilor. Mai apoi, după moartea lui și ficioru său, Bogdan vodă, urma lui luasă, de lucruri vitejești, cum să tâmplă din pom bun, roadă bună iese.

Iară pre Ștefan vodă l-au îngropat țara cu multă jale și plângere în mânăstire în Putna, care era zidită de dânsul. Atâta jale era, de plângea toți ca după un părinte al său, că cunoștia toți că s-au scăpatu² de mult bine și de multă apăratură. Ce după moartea lui, până astăzi îi zicu sveti³ Ștefan vodă, nu pentru sufletu, ce ieste în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fostu om cu păcate, ci pentru lucrurile lui céle vitejești, carile niminea din domni, nici mai nainte, nici acéia l-au ajunsu.

Fost-au mai nainte de moartea lui Ștefan vodă într-același anu iarnă grea și geroasă, câtu n-au fostu așa nici odinioară, și decii preste vară au fostu ploii gréle și povoaie de ape și multă înecare de apă s-au făcut.

Au domnitu Ștefan vodă 47 de ani și 2 luni și trei săptămâni și au făcut 44 mânăstiri și însuși îiitoriu preste toată țara.

(*Letopisețul Țării Moldovei*,

Ediția P.P. Panaitescu, București,

Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958)

¹ *județu*, s.n. (arh.): judecată.

² *a scăpa*, vb. refl. (arh.): a pierde.

³ *sveti*, adj.: sfânt.

Dicționar literar

■ **Portretul literar** constă în prezentarea unui personaj dintr-o operă epică prin calificare, prin înșiruirea unor trăsături, fără a le justifica însă.

Ca mod de expunere, portretul este o descriere.

Portretul poate fi:

■ **static**, atunci când personajul este descris ca și când pozează pentru un tablou;

■ **dinamic**, atunci când personajul este descris acționând, urmărindu-i-se comportamentul, gesturile, mimica, atitudinile care îi dezvăluie caracterul.

În funcție de aspectele prezentate, se poate vorbi despre diferite **tipuri de portrete** ale personajelor:

■ **fizic**, axat pe înfățișarea lui exterioară;

■ **moral**, în care predomină trăsăturile lui de caracter;

■ **mixt**, atunci când sunt redacte, în același timp, fizicul și caracterul său.

În cazul unui **portret fizic**, se pot urmări:

■ unghiul din care se realizează portretul (de sus, de jos, din față, din spate, din profil);

■ integralitatea imaginii (în picioare, bust, cap, gros-plan, adică prezentarea unui detaliu fizic).

Atenuarea contrastelor, armonia, constituie o metodă a cronicarului. Ștefan nu este „mic” de statură, ci „nu este mare”; nu se întâmplă să fie „înving”, ci să „nu biruie”; nu este înving el, ci „biruie alții” etc. Toate aceste construcții par să fie cerute de sensul general al figurii care implică grandiosul, monumentalul.

(Silviu Angelescu,
Portretul literar)

PRIN TEXT

1. Fragmentul de cronică reprodus face parte dintr-o scriere istorică. Găsiți cel puțin două argumente pentru faptul că portretul realizat de Grigore Ureche reușește să transforme persoana descrisă într-un personaj.
2. Delimitați, în fragmentul dat, portretul fizic de portretul moral. De ce credeți că a ales cronicarul succesiunea din text?
3. Arătați ce sugerează folosirea modului indicativ, timpul perfect compus cu formă inversă, plasat la începutul fragmentului reprodus.
4. Precizați trăsătura fizică dominantă a voievodului, așa cum reiese din cronică lui Grigore Ureche. A influențat aceasta părerile contemporanilor despre Ștefan cel Mare?
5. Lucrați în grupe de patru elevi. Jumătate dintre grupe vor găsi în text trăsăturile pozitive ale voievodului și jumătate, pe cele negative. Faceți apoi un inventar al acestora.
6. Adverbul „amintrile” face trecerea de la trăsăturile negative la cele pozitive. Cum vă explicați că, printre trăsăturile pozitive, se numără disimularea, fiindcă voievodul „lucru său îl știa a-l acoperi”?
7. Motivați apariția în fragmentul de text a antonimelor negatice: „om *nu mare* de statu, neleneșu”.
8. Arătați ce rol are în textul dat evocarea fiului domnitorului, Bogdan.
9. Ce motivație credeți că are apariția numeralelor în finalul fragmentului?
10. Găsiți o semnificație pentru felul în care se manifestă natura în anul morții lui Ștefan cel Mare.
11. Cum apare, în fragmentul dat, relația dintre domnitor și popor? Ce figură de stil o evidențiază?
12. De ce ține cronicarul să facă o diferență între *domnul* Ștefan și *omul* Ștefan?
13. Care este criteriul sanctificării domnitorului, ajuns după moarte „sveti Ștefan vodă”?
14. Ipostaza eroică este ultima amintită în acest portret realizat de cronicar. Urmăriți gradarea ascendentă a însușirilor domnitorului, stabilind ordinea apariției în textul cronicii a acestora.
15. Găsiți o motivație pentru idealizarea portretului voievodului, folosindu-vă și de următoarele justificări:
  - imaginea creată domnitorului în legendele populare;
  - respectarea regulilor de la curte, care nu permiteau folosirea directă a unor termeni ce ar fi afectat imaginea suveranului.

DESPRE TEXT

1. Redactați o compunere, de cel mult o pagină, în care să prezentați portretul lui Ștefan cel Mare.
2. Lucrați în grupe de patru-șase elevi. Alcătuiți un referat în care să comparați imaginea lui Ștefan cel Mare din culegerea de povestiri *O samă de cuvinte*, plasată de Ion Neculce la începutul cronicii sale, cu imaginea realizată de Grigore Ureche.
3. **Proiect.** Vedeți piesa *Apus de soare* de Barbu Ștefănescu-Delavrancea și organizați apoi o discuție despre convenția literară a idealizării, care poate transforma o persoană reală într-un personaj.

Pictura medievală românească

SPRE TEMĂ

1. Numiți biserici românești celebre pentru pictura acestora, ridicate în Evul Mediu.
2. Lucrați în grupe de patru elevi, arătând ce rol au icoanele pentru voi.

*Ștefan cel Mare. Tablou votiv
din biserica mănăstirii Dobrovăț (jud. Iași)*

DESPRE TEMĂ

Portretul voievodal

Începuturile picturii religioase românești

Între secolele al X-lea și al XII-lea, preocupările artistice din spațiul carpato-dunărean au vizat mai ales domeniul religios, fiind vorba de icoane, de picturi murale amintite în documentele timpului, neconservate însă.

Relațiile cu Bizanțul au influențat materialul iconic al cultului ortodox, completat de meșteri locali care practicau o artă naivă nesupusă canoanelor vremii.

Începând din secolul al XIII-lea, pictura bisericească devine o modalitate de expresie a spiritului medieval

care se afirmă, lăcașurile de cult ridicate și împodobite cu artă fiind o dovadă concretă a puterii feudale. Domnitorii, dar și boierii au ridicat biserici a căror pictură continuă să fie influențată de cea bizantină. Artă realizării portretelor în pictura murală, costumele, coafurile, coloritul bogat, toate sunt o expresie a tradițiilor artistice orientale, așa cum o dovedesc picturile bisericii domnești de la Curtea de Argeș.

Pictura religioasă în timpul lui Ștefan cel Mare

Ștefan cel Mare a fost renumit pentru efortul de a ridica biserici și mănăstiri, transformate apoi în adevărate centre artistice ale vremii. Artă de curte, susținută nu numai de domnitor, ci și de înalți dregători, a valorificat moștenirea din secolele precedente, păstrând autoritatea modelelor bizantine, dar cu elemente originale, care preamăreau noblețea omului, mai potrivite concepțiilor renaștentiste ale vremii. Dorința de afirmare a libertății de creație se observă în pictura murală, dar și în miniaturile de pe manuscrise și în cartoanele broderiilor.

Principalul șantier artistic al vremii a fost la Putna, ctitoria preferată a lui Ștefan cel Mare, ridicată între 1466 și 1469. Tot aici a fost executată mai târziu, pentru

mormântul Mariei de Mangop, a doua soție a domnitorului, o broderie bogată, care s-a păstrat, indicând nivelul ridicat al artei medievale românești.

Biserica mănăstirii Voroneț, construită în 1488, este împodobită cu o pictură originală, nota specifică fiind dată de prezența grupurilor compacte de personaje, redată în linii reduse la esențial, cu o cromatică expresivă. Deși se respectă în general modelele bizantine, chipurile umane sunt personalizate. Figurile sunt realizate de zugravul anonim în compoziții rafinate și în variante ipostaze. Tabloul votiv, pictură murală care îi reprezintă pe ctitori cu miniatura bisericii în mână, înfățișează familia voievodului moldovean.

Fiind vorba de pictură monumentală și religioasă, arta medievală românească urmărește să impresioneze, să impună ideea idealizării marilor voievozi, prezenți în primul rând în tablourile votive ale bisericilor ctitorite.

TEMA ÎN TEXTE

1. Observați tabloul votiv de la Voroneț, arătând locul în care este plasat domnitorul Ștefan cel Mare. Ce consecințe credeți că are această poziție?
2. Arătați care este diferența de poziționare pe verticală între Dumnezeu și voievod. Ce sugerează aceasta? Faceți o paralelă cu portretul pe care i l-a făcut lui Ștefan cel Mare Grigore Ureche în *Letopisețul Țării Moldovei*.
3. Precizați care sunt diferențele compoziționale între tabloul votiv de la mănăstirea Voroneț și cel de la Dobrovăț.
4. Vorbind despre mijloacele creatorilor de artă monumentală de a evidenția dimensiunile neobișnuite, Charles Bouleau arată că aceștia au două posibilități: *fie să se confrunte, în cadrul aceluiași monument, personajele mari cu cele mici, uriașii cu figurile de talia noastră; sau să se modifice proporțiile obișnuite ale corpului omenesc (Geometria secretă a pictorilor)*.

Ștefan cel Mare și familia.
Tabloul votiv de la Voroneț

Care dintre aceste posibilități este folosită în tabloul votiv de la Dobrovăț? Seamănă cu vreo tehnică folosită de Grigore Ureche în portretul făcut domnitorului în cronică?

5. Explicați poziția voievodului din imaginea votivă din evangheliarul de la Humor. Ce însușire a domnitorului, amintită de Grigore Ureche, ilustrează această poziție?
6. Care dintre imaginile votive reproduse în manual vi se pare mai apropiată de portretul voievodului realizat de Grigore Ureche? Prin ce anume?

DUPĂ TEMĂ

1. Alcătuiți un referat cu tema *Portretul lui Ștefan cel Mare, de la text la imagine*, în care să prezentați imaginea voievodului în textul lui Grigore Ureche și în tablourile votive reproduse în această lecție.
2. **Proiect.** Lucrați în grupe de patru-șase elevi și realizați postere în care să reproduceți tablouri votive din bisericile românești din Evul Mediu. Evidențiați, într-un text, de cel mult două pagini, inclus pe poster, caracteristicile acestora. Prezentați proiectele voastre în evaluarea de la sfârșitul unității de studiu.

Ștefan cel Mare.
Imagine votivă
din evangheliarul
de la Humor

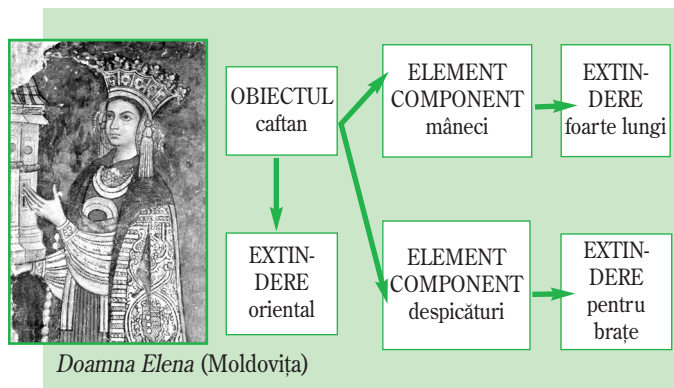
Structuri discursive: descrierea

Descrierea constă în prezentarea particularităților spațiului fizic sau ale înfățișării persoanelor / personajelor sau obiectelor.

Obiectul descris este anunțat printr-un substantiv, plasat, adeseori, la începutul pasajului descriptiv. Se trece apoi la prezentarea elementelor componente ale obiectului, denumite tot prin substantive, însoțite, frecvent, de adjective, care pot fi atribute sau nume predicative sau chiar propoziții atributive. În exemplul de mai jos, se poate urmări felul în care se organizează o descriere.

„O [...] haină de origine orientală, venită pe filieră bizantină, era caftanul cu mâneci foarte lungi, atârând pe spate, cu despicături pentru trecerea brațelor, purtat întâi de doamne și de boieri încă de la sfârșitul secolului al XV-lea.”

(Adina Nanu, *Artă, stil, costum*)

Descrierea apare în textele literare sau nonliterare, fiind o descriere **subiectivă** sau **obiectivă**.

Descrierea subiectivă oferă informații care constituie impresii personale ale celui ce face descrierea. Limbajul este mai puțin specializat, folosind mai ales persoana I.

Apar expresii precum: *mi se pare că...*, *cred că...* etc. și frecvent figuri de stil. Nu este prezentă doar în textele literare, ci și în comunicarea cotidiană, în textele publicitare etc.

Descrierea obiectivă oferă informații conforme cu realitatea, fără implicarea celui care face descrierea. Limbajul este neutru, cu date precise, cu termeni de specialitate, utilizându-se numai persoana a III-a. Figurile de stil sunt aproape absente. Apare în texte nonliterare, cu precădere în textele științifice, dar și în texte publicistice, în pliante de prezentare etc.

Operele literare în care apare descrierea pot aparține:

- genului epic, reprezentând o pauză în desfășurarea acțiunii și înfățișând un loc, un obiect, un personaj;
- genului liric, dând o percepție subiectivă asupra fenomenelor;
- genului dramatic, apărând în indicațiile scenice ale autorului, dar și în discursul personajelor.

Textele descriptive sunt scrise în versuri sau în proză. Timpul folosit în descriere este prezentul sau imperfectul.

Tipurile descrierii literare sunt:

- **tabloul**, care înfățișează un aspect din natură sau din interior, dintr-o privire de ansamblu;
- **portretul**, care constă în descrierea personajului.

Pentru a realiza o descriere, trebuie avute în vedere următoarele repere: ■ indicarea obiectului descris și a componentelor lui ■ tipurile de receptare (vizuală, auditivă etc.) ■ organizarea descrierii după locul, deplasarea privitorului /obiectului, elemente înconjurătoare etc. ■ vocabularul (câmpuri lexicale, cuvinte-cheie, termeni de specialitate etc.) ■ funcțiile descrierii (informare, creare de atmosferă, caracterizare, producerea de semnificații cu valoare simbolică etc.).

EXERCIȚII

1. Redactați o compunere în care să descrieți într-un limbaj obișnuit un costum de epocă. Transformați-o apoi într-o descriere literară.
2. Lucrați în grup de patru elevi. Realizați un poster, eventual ilustrat, pentru o reclamă la una dintre mănăstirile din nordul Moldovei.
3. Căutați într-o carte de istorie și în *Frații Jderi* de Mihail Sadoveanu un portret al lui Ștefan cel Mare. Redactați o compunere, de cel mult două pagini, în care să comparați aceste descrieri.
- **4. Redactați o descriere în care să prezentați un monument istoric elevilor de opt ani.
- **5. Descrieți o biserică, folosind termeni religioși.

Istorie și luptă politică

SPRE TEMĂ

1. Așezați în ordine descrescătoare următoarele valori pe care le mai au, pentru cititorul contemporan, cronicile istorice: documentară, polemică, literară, patriotică, educativă, moralizatoare. Stabiliți ierarhia clasei, numărând valorile situate pe locul I.
2. Enumerați motivele scrierii letopisețelor de către cronicarii moldoveni și amintiți sursele lor de informare.

DESPRE TEMĂ

Anastasia Crimca, *Miniatură*

Cronicarii munteni

Cine au fost cronicarii munteni

Sub denumirea generică de cronicari munteni a rămas în cultura română un grup de cărturari din Țara Românească, unii anonimi, autori de cronografe sau de letopisețe în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Cronologic, aceștia au scris mai târziu față de cronicarii moldoveni. Deși la curțile domnești muntene ale lui Matei Basarab, Radu cel Mare sau Neagoe Basarab a existat o înfloritoare viață culturală, un letopiseț sistematic și complet al țării nu s-a păstrat.

Cronicile muntenești înfloresc în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, două lucrări fiind mai cunoscute:

- *Letopisețul cantacuzinesc*, operă a unui partizan al familiei Cantacuzinilor, care prelucrează în prima parte, până la domnia lui Matei Basarab (1654), o serie de surse mai vechi, apoi își exprimă opinia personală despre evenimentele istorice, fiind, în mod evident, subiectiv (are numai cuvinte de laudă față de Cantacuzini, condamnându-i excesiv pe adversarii lor);

- *Cronicile Bălenilor*, operă anonimă, apărută ca o replică la scrierea favorabilă Cantacuzinilor și la fel de polarizată ideologic și de agresivă în limbaj.

Ambele cronici debutează cu întemeierea Țării Românești, plasată în 1290, și se termină cu referiri la anul 1688, când, pentru o scurtă perioadă, cele două familii rivale s-au împăcat. Aceste cronici anonime au fost continuate — prima, până la 1690 și a doua, până la 1699.

Suirea pe tron, în 1688, a lui Constantin Brâncoveanu a însemnat și o modificare de atitudine față de cronicile anonime. Cele două letopisețe fuseseră continuate, dar noul domnitor le dezaprobă, nu pentru atitudinea lor partizană, ci pentru simpatia pe care o avea pentru o altă facțiune¹, care îl avea în frunte pe stolnicul Constantin Cantacuzino. Domnitorul încredințează scrierea cronicii sale oficiale lui Radu Greceanu, învățat recunoscut în epocă, unul dintre traducătorii *Bibliei de la București*. Această cronică se ocupă doar de epoca Brâncoveanu, oprindu-se cu puțin înaintea tragediei morții a acestuia.

Domnia lui Constantin Brâncoveanu este prezentată și într-o altă cronică anonimă, atribuită lui Radu Popescu, un text care exprimă opinia autorului bazată pe mărturiile ale contemporanilor și pe observații proprii. Acest letopiseț anonim se oprește la anul 1717.

În timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat, marele vornic Radu Popescu este desemnat să scrie cronică oficială. S-au păstrat două letopisețe semnate de acesta, unul care continuă o cronică moldovenească și altul în care doar partea de la 1699 până la 1729 îi aparține cu siguranță, partea de început fiind o compilație după cronicile anterioare.

Istoria Țării Rumânești a stolnicului Constantin Cantacuzino este o operă cu adevărat științifică, desprinsă complet de tonul partizan al cronicilor muntenești.

¹ *facțiune*, s.f.: grup de persoane unite prin interese politice; partidă.

Caracteristicile cronicilor muntenești

Cronicile muntenești sunt diferite de cele moldovenești, fiind mai puțin documentate și mai puțin obiective. Autorii lor nu au formația intelectuală a moldovenilor. În plus, cronicarii munteni *reprezintă facțiuni politice boierești în lupta pentru putere. E vorba de lupta dintre partida Cantacuzinilor și aceea a Bălenilor, declanșată în cel de-al șaptelea deceniu al secolului al XVII-lea* (Ion Rotaru, *Literatura română veche*). Cronicarii moldoveni au dat sinteze ale surselor anterioare lor, scriind despre ce s-a întâmplat în continuare. În schimb, muntenii o iau

fiecare de la început, ca și când nu ar fi avut predecesori, toate cronicile începând cu descălecatul lui Negru-Vodă, plasat la 1290.

O altă caracteristică este faptul că unele cronici au rămas anonime sau se pot atribui cu dificultate unor autori. Fără a fi lipsite de valoare documentară și de imboldul reconstituirii trecutului, cronicile muntenești au mai degrabă un caracter formal, legitimând îndreptățirea partidei boierești pe care o reprezintă la conducerea țării. Caracterul evident polemic le dă, însă, valoare literară.

TEMA ÎN TEXTE

1. Fragmentul de mai jos este un rezumat al luptei de la Călugăreni. Faceți o statistică a verbelor și a numelor proprii, arătând ce efect au în text.

„Și la Călugăreni s-au întâlnit cu vizirul și, dând război vitejește, pă Sinan-pașa încă l-au oborât² după cal în gârlă, și un spahiu l-au scos așa ocărât³. Că Mihai-vodă ca un fulger umbla pen oaste, tăind și oborând jos, și cu mâna lui, pă Caraiman-pașa l-au tăiat. Văzând vizirul acestea, s-au întorsu la locul unde era tăbărât⁴, iar Hassan-pașa cu Mihnea-vodă venea pen pădure să lovească oastea lui Mihai-vodă pe denapoi; căroră prinzându-le de veste s-au pornit însuși cu sabiia în mână; și vitejii lui după dânsul au intrat ca lupii în oi, și când de când era să ajungă pă Hassan-pașa să-l taie cu mâna lui” (*Cronica Bălenilor*).

2. Comparați fragmentul extras din *Cronica Bălenilor* cu balada *Pașa Hassan* a lui George Coșbuc și cu relatarea aceluiași episod în *România supt Mihai-Voievod Viteazul* de Nicolae Bălcescu. Realizați un poster în care să prezentați asemănările și deosebirile dintre cele trei texte.
3. Replica de mai jos, a lui Constantin Brâncoveanu, este rostită înaintea întemnițării lui Staico, muștrat cu prefăcută blândețe, fiindcă îl prinsese complotând împotriva sa. Identificați cuvintele și figura de stil prin care se realizează disimularea supărării în text.

„N-aș fi gândit, Staico, să văz una ca aceasta, zău, n-aș fi gândit în vieța mea. Acela ce într-atâta vreme, printr-atâtea locuri și cu atâtea fealiuri di umblete astăzi să te văz așa denaintea mea într-acest chip, zău, n-aș fi gândit” (*Anonimul brâncovenesc*).

4. Replica de mai jos este adresată armașului, domnitorul vorbindu-i cu aparent plictis. Argumentați faptul că textul conține indici ai falsei politeți și ai cinismului.

„Armaș, ia pă dumnealor de-i du în pușcărie, unde ș-au gătit, că noi avem altă treabă, să bem astăzi” (*Anonimul brâncovenesc*).

5. Citatul următor se referă la un adversar al Cantacuzinilor, căruia i se reproșează originea modestă. Identificați elementele de pamflet din acest fragment.

„Iar Radu armașul era de moșie rumân⁵. Și tată-său era grădinaru de verze la Ploiești. Pentru aceea numele său s-au poreclit de i-au zis Vârزاریul. O rea sâmânță au fost, că nu s-au făcut varză bună, ci de mic au răsărit fiul dracului” (*Letopisețul cantacuzinesc*).

6. Găsiți mărcile oralității în textele de la exercițiile 3, 4 și 5.

Dicționar literar

■ **Pamfletul** este o specie literară având caracter satiric și fiind generată de un interes ocazional, care, de obicei, se pierde cu timpul. Scriind în versuri sau în proză, autorul de pamflet înfierează trăsături ale unei persoane, aspecte negative ale vieții sociale și politice etc. Astăzi există un tip de pamflet practicat în presă.

² *oborât*, adj. (inv.): doborât.

³ *ocărât*, adj. (inv.): umilit.

⁴ *tăbărî*, vb. (inv.): a pune tabără.

⁵ *rumân*, s.m. (arh.): țăran șerb.

Curente culturale

SPRE TEMĂ

1. Lucrați în perechi. Indicați trei calități ale omului care trebuie respectate în orice situație. Formați din două perechi o grupă. Rețineți dintre calitățile indicate doar două și prezentați-le în fața clasei.
2. Indicați „științele umaniste” pe care le studiați.

DESPRE TEMĂ

Leonardo da Vinci,
Fecioara între stânci (fragment)

Umanismul

Sensurile termenului *umanism*

Prin umanism se poate înțelege:

- în sens larg, o amplă mișcare care pune în centrul lumii omul și afirmarea liberă a personalității sale;
- în sens restrâns, studiul *umanioarelor*, adică al limbilor greacă și latină, al literaturilor și al filosofiei;
- un curent cultural care a apărut în Italia, în secolul al XV-lea, în strânsă legătură cu Renașterea, una dintre

cele mai înfloritoare etape din cultura Europei, legată de dezvoltarea orașelor și a burgheziei, de descoperirile geografice și de setea de libertate a artiștilor. Umanismul s-a manifestat în filologie, arhitectură (caracterizată de un stil armonios, geometric și de gustul pentru monumental), în artele plastice (se impune portretul), în filosofie și istorie, în pedagogie și medicină etc.

Umanismul european

Din Italia, umanismul s-a răspândit în restul Europei occidentale și apoi, tot mai spre est, în primul rând în țările catolice a căror limbă de cultură era latina. Reprezentanții cei mai importanți sunt: Michelangelo Buonarroti, Leonardo da Vinci, Pico della Mirandola, Giovanni Boccaccio, Niccolo Machiavelli (în Italia), François Rabelais, Michel de Montaigne (în Franța), Francis Bacon, Thomas Morus (în Anglia), Erasmus din Rotterdam (în Țările de Jos). William Shakespeare și Miguel de Cervantes încheie seria marilor reprezentanți ai umanismului.

Idealul uman este omul universal, personalitate

armonioasă, care îmbină calități fizice și intelectuale, cunoaște limbile clasice și filosofia, muzica și literatura.

Curentul umanist se caracterizează prin: ■ importanța acordată omului ca ființă împlinită în această lume prin nelimitatele sale puteri spirituale ■ alegerea drept model a anticilor ■ dezvoltarea științelor și a artelor.

Umaniștii renascentiști vor impune noi valori și idealuri, precum libertatea și demnitatea ființei umane, încrederea și rațiunea, convingerea că omul este perfectibil, armonia dintre om și natură, care este aleasă ca model în artă.

Umanismul românesc

În țările române, umanismul și Renașterea s-au afirmat mai târziu, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, având particularități care țin de limba de cultură, slavona până

la un moment dat, și de formele de manifestare (afirmarea originii latine a limbii române și a romanității poporului român, recunoașterea prestigiului Antichității, valoarea

literară a scrierilor istorice sau didactice, dar și caracterul antiotoman al cronicilor). Cel mai bine reprezentat a fost umanismul istoric, parțial și cel filologic.

Primul umanist român a fost **Nicolaus Olahus**. Lucrarea sa fundamentală, *Hungaria* (1536), scrisă în limba latină, nu a intrat în circuitul culturii române.

O particularitate a Renașterii românești o constituie faptul că **voievozii** folosesc nu numai forța armată, ci și cultura pentru a stăvili expansiunea otomană. **Ștefan cel Mare** este un astfel de domnitor, al cărui ideal era foarte apropiat de cel al unui principe occidental, el fiind și inițiatorul primelor scrieri despre istorie.

Un alt voievod renașcentist a fost **Neagoe Basarab**, domnitor al Țării Românești, ctitor al bisericii domnești de la Curtea de Argeș. Este autor al unei scrieri elaborate între 1512 și 1521, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, o capodoperă românească a umanismului, scrisă inițial în slavonă. Este o operă cu un caracter didactic, înrudită cu *Principele* de Niccolò Machiavelli, contemporanul său.

Renașterea românească are un moment de vârf prin apariția operelor **cronicarilor moldoveni**. În Țara Românească, **stolnicul Constantin Cantacuzino** (c. 1640-1716) a fost un mare savant umanist, format la Constantinopol și la Padova. Deținător al unei copii a *Letopisețului* lui Grigore Ureche, a patronat traducerea și editarea *Bibliei de la București* (1688), prima traducere integrală în limba română, realizată în timpul domniei lui Șerban

Cantacuzino, fratele stolnicului. Este autorul *Istoriei Țării Românești*, însoțite de prima hartă a țării, publicată la Padova, în 1700. Istoria lui, rămasă neterminată, începe cu dacii și se încheie cu invaziile barbare.

Cel mai mare umanist român a fost **Dimitrie Cantemir** (1674-1723), personalitate multilaterală, cea mai luminată minte a veacului al XVIII-lea. Umanist deplin, cu preocupări în filosofie, istorie, literatură, muzică, matematică, geografie, format la Academia Patriarhiei Ortodoxe din Constantinopol, el și-a însușit o cultură vastă, prin care și-a depășit cu mult contemporanii. Cunoscător al numeroase limbi, Dimitrie Cantemir și-a scris opera în română (*Istoria ieroglifică*, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*), în latină (*Descriptio Moldaviae*, elaborată la cererea Academiei din Berlin, al cărei membru a fost, *Istoria Imperiului Otoman*), în greacă (părți din *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea*).

Dimitrie Cantemir este și autorul unei capodopere literare, *Istoria ieroglifică*, roman alegoric, în care animale și păsări devin simboluri care întruchiează rivalitatea Cantemireștilor cu Brâncovenii. Cartea sa de căpătâi rămâne *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, lucrare fundamentală a culturii române, de o erudiție ieșită din comun (lista bibliografică cuprinde 150 de autori, o cifră enormă pentru acea vreme). Dimitrie Cantemir afirmă originea romană și comună a românilor, exagerând puritatea acesteia, cu scopul afirmării unei obârșii nobile a neamului nostru.

TEMA ÎN TEXTE

- Identificați un motiv literar de circulație universală:
„Acum, trupule și sufletul meu, toată slava lumii aceștia o am lăsat și mărețele și trufia noastră o am părăsit și să răsipă de la noi ca un fum, când îl lovește un vânt mare și cu ploae répede.”
(*Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*)
- Comparați textul lui Neagoe Basarab de la exercițiul 1 cu expresia pe care o ia motivul identificat în poemul *Viața lumii* de Miron Costin:
„Fum și umbră sunt toate, visuri și părere.”
- Evidențiați caracterul umanist al aprecierii de mai jos:
„Mintea trează iaste priaten mai bun și mai cinstit împăraților și domnilor decât toată avuția și bogăția lor cea multă. Un bărbat înțelept mulțime de oameni stăpânește [...]”
(*Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*)
- Identificați ideea umanistă exprimată mai jos:
„[Traian] au fost sădătorul, și părintele moșilor și strămoșilor noștri Românilor în Dachia. Ce precum el cu mâna lui, ca pre un sad ales într-o livadă, i-au împlântat și i-au sădit: așe neclățiți, și în véci nemutați i-au lăsat: carii și până astăzi Lumea îi vede și-i cunoaște tot acel vechiu neam românesc a fi în Moldova și Țara toată Muntenească, și Ardealul tot acel vechiu și a mai marilor săi nume de Români fiind.”
(Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*)
- Cultura umanistă sau disciplinele umaniste au un rol fundamental atât în formarea culturii generale, cât și în conturarea personalității. Organizați o dezbatere în care să puneți în discuție următoarea moțiune:
Disciplinele umaniste și-au pierdut importanța în epoca actuală?

Curențe culturale

SPRE TEMĂ

1. Găsiți cât mai mulți termeni din familia lexicală a cuvântului *lumină*.
2. Din punct de vedere cultural și pedagogic, ce anume asociați ideii de lumină?
3. Dați o definiție termenului *enciclopedie*.

DESPRE TEMĂ

Peter Lely, *Două femei din familia Lake*

Iluminismul

Secolul „luminilor” în Europa

Iluminismul sau „epoca luminilor” este o mișcare ideologică și culturală caracteristică secolului al XVIII-lea european, având consecințe pe plan politic, istoric și artistic. A apărut pe fondul crizei feudalismului și al dezvoltării burgheziei, care devenea o forță tot mai dinamică din punct de vedere economic, revendicându-și puternic drepturile politice și social-economice. Așadar, Iluminismul a avut un caracter antifeudal și antidogmatic, a exprimat încrederea în progres, făcând elogiul rațiunii și al științei, propunând emanciparea omului prin cultură. Năzuința generală era de a pune cultura în slujba oamenilor prin „luminarea” poporului. Specifice epocii au fost: cultul vieții intelectuale, al rațiunii, al științei, al umanismului, elogiul adus toleranței și muncii libere.

Originea Iluminismului poate fi plasată în Renaștere, dar aduce în plus dorința de întemeiere a unei noi ordini sociale și spirituale, căutarea societății ideale. Ilumiști au elaborat conceptul de *cetățean al lumii*, așa cum umaniștii se considerau reușiți într-o *republică a literelor*, aflată dincolo de granițe. Reprezentanții mișcării oferă oamenilor cunoștințe despre ei înșiși și despre univers, despre drepturile și datoriile pe care le au în societate, cu scopul de a realiza o orânduire socială rațională.

Pe lângă teoria dreptului natural (*oamenii se nasc egali*), Jean-Jacques Rousseau elaborează și teoria contractului social, după care oamenii trăiesc pe baza unei înțelegeri cu monarhul luminat.

Apărut în Franța și în Anglia, Iluminismul se răspândește în restul Europei în manifestări mai reduse ca amploare, dominate însă de un spirit reformist și protestatar.

Din punct de vedere cultural, Iluminismul a dus la formarea unui nou spirit filosofic, la o bogată literatură, situată în continuarea esteticii clasice din secolul anterior, la dezvoltarea eticii și a pedagogiei, ca și a științei. Un produs tipic al Iluminismului este *Enciclopedia*, redactată între 1751 și 1772, în Franța, de un colectiv sub conducerea lui Diderot.

Reprezentanții de seamă ai curentului — scriitori și filosofi precum Voltaire, Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Diderot, d’Alambert, Helvetius, Beaumarchais, D’Holbach, La Mettrie (în Franța), Kant, Lessing, Herder, Schiller, Goethe (în Germania), Locke și Hume (în Anglia), Goldoni (în Italia) — fac din Iluminism una dintre cele mai ample mișcări culturale și spirituale din istoria omenirii.

Luminile în Transilvania — Școala Ardeleană

La noi, Iluminismul a pătruns mai târziu din cauza unui feudalism autoritar și a dominației otomane. Cea mai unitară și sistematică manifestare iluministă a fost

Școala Ardeleană, denumire sub care este cunoscută o grupare de intelectuali din Transilvania de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea.

Mișcarea urmărea emanciparea socială, națională și culturală a românilor din Imperiul Habsburgic pe cale legală. În 1791, reprezentanții Școlii Ardelene redactează un memoriu adresat împăratului Leopold al II-lea, *Supplex libellus valachorum Transilvaniae*, cerând drepturi egale pentru românii din Transilvania, cerere respinsă de dietă.

Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Budai-Deleanu, reprezentanți ai curentului iluminist, citeau și scriau latinește. Activitatea lor a cunoscut două direcții: una practică, militantă, de culturalizare a popoului prin înființarea de școli rurale și tipărirea de manuale, broșuri de popularizare, calendare, catehisme etc., și alta științifică, erudită, nu mai puțin militantă, care a avut ca urmare întemeierea istoriei și a filologiei ca științe. Cu operele lor istorice și lingvistice, reprezentanții Școlii Ardelene îi continuă pe cronicari.

■ Lucrările istorice ale reprezentanților Școlii Ardelene

Operele istorice ale reprezentanților Școlii Ardelene dovedesc o concepție clară asupra scopului pentru care scriau, cu un acut spirit militant, ce îl dublează pe cel științific, și anume argumentarea romanității popoului și a continuității lui. Astfel, Samuil Micu scrie *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor* (nepublicată), o primă încercare de a cuprinde toată istoria popoului român. Gheorghe Șincai redactează *Hronica românilor și a mai multor neamuri...* (1808), o istorie foarte documentată, dar care nu are construcție și nici expresie literară (George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*). Petru Maior, cu *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* (1812), marchează debutul istoriografiei

române moderne. Ioan Budai-Deleanu redactează, exclusiv în latină, o lucrare de o erudiție impresionantă, *De originibus populorum Transilvaniae* (neterminată și nepublicată), neacceptând părerea potrivit căreia dacii ar fi fost exterminați de romani.

■ Lucrările filologice ale Școlii Ardelene

Lucrările filologice ale reprezentanților Școlii Ardelene au avut un rol important în adoptarea alfabetului latin, în impunerea normelor limbii literare și în fixarea unor norme ortografice, dovedind în primul rând originea latină a limbii române.

Lucrarea lui Samuil Micu și al lui Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valahicae* (1780, în limba latină), este considerată prima gramatică tipărită a limbii române și întâia lucrare cu adevărat științifică despre limba noastră. Samuil Micu semnează și prima carte în limba română tipărită cu litere latine, *Carte de rogacioni pentru evlavia omului chrestin*, Viena (1779). Petru Maior scrie *Disertație pentru începutul limbei românești* (1812), prima lucrare filologică în care se afirmă că limba română își are originea în latina vulgară.

Lexiconul de la Buda, inițiat de Samuil Micu în 1805, este primul dicționar etimologic al limbii române, la care au colaborat și ceilalți învățați ai mișcării iluministe.

Ioan Budai-Deleanu scrie *Fundamenta gramaticae linguae romanicae* (1812), redactată în latină și prelucrată apoi în românește: *Temeiurile gramaticii românești*. Autorul a intuit originea indoeuropeană a limbii noastre, discutând unele etimologii și ocupându-se sumar de fondul autohton. Este singurul învățat al Școlii Ardelene care admite, indirect, existența în limba română a cuvintelor de altă origine decât cea latină.

■ Exagerări și purism

Prin toate aceste opere de erudiție, de vastă documentare, reprezentanții Școlii Ardelene au urmărit nu numai un scop științific, ci și țeluri social-politice. Astfel, au exagerat, afirmând originea pur latină a limbii, cerând eliminarea cuvintelor de alte origini și propunând o ortografie etimologică. Același lucru se poate constata și în privința originii popoului nostru, considerat urmaș direct al romanilor, fără amestecul altor etnii. Exagerările se explică însă prin caracterul polemic al scrierilor lor, care urmăreau trezirea conștiinței naționale. Această tendință a fost continuată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de un așa-numit **curent latinist**.

Paolo Veronese,
Frumosa Nani

Iluminismul în Moldova și în Țara Românească

În țările române, se manifestă forme mai puțin tipice de Iluminism, pătruns sub influență grecească și rusă. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, se fac multe traduceri, mai ales literare, semn al dezvoltării gustului pentru citit, și se răspândesc câteva dintre ideile enciclopediștilor.

În perioada 1774-1829, **învățământul** se află sub înrăurirea curentului iluminist. Gheorghe Asachi, în Moldova, și Gheorghe Lazăr, în Țara Românească, întemeiază în 1818 învățământul superior în limba română. Au loc primele **reprezentări teatrale** în limba română (1816 la Iași și 1818 la București). Apare **presa**, primele gazete românești fiind conduse de Ion Heliade Rădulescu și de Gheorghe Asachi.

În țările române, este bine reprezentată **literatura** sub forma unui *clasicism întârziat* (George Călinescu), prin poezii Văcărești, în Țara Românească, și Costache Conachi, în Moldova. Prin operele lor, au contribuit hotărâtor la formarea limbii literare.

Un foarte interesant caz de Iluminism întârziat este **Dinicu Golescu**, boier muntean, autor al primului jurnal de călătorie românesc: *Însemnare a călătoriei mele, Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826*. Cartea este un adevărat program iluminist. *Scopurile sale sunt „pedagogice”: el dorește să informeze, să convingă și să influențeze* (Mircea Iorgulescu, *Postfață la Însemnare a călătoriei mele*).

TEMA ÎN TEXTE

1. Găsiți ideile iluministe din următorul fragment, având în vedere și aprecierea critică citată:

■ „Acum au sosit acel timp bine primit ca românii, smulgându-se din grosul întuneric al urâtei neștiințe, să se deștepte a-și lămuri limba sa cea română și, lucrând cu bunul său talent, să se procopsească [instruiască, n.n.] întru științe, din care se naște întregirea nației și tot felul de fapte bune.”

(Petru Maior, *Disertație pentru începutul limbei românești*)

■ *Este aici un crez luminist autentic, întemeiat pe știință, o încredere nețărmurită în rațiune și în capacitățile creatoare ale poporului român.*

(Pompiliu Teodor, în *Istoria literaturii române*, II)

2. Exprimați-vă părerea despre cele afirmate de Nicolae Iorga, ținând cont și de următoarele sugestii:

Literatura lor este o literatură de idei și de luptă; curentul lor este închis între cei patru pereți ai unei biblioteci. Îți pare rău că suflați așa de mari nu s-au lăsat libere pe drumurile cele mari ale literaturii.

(Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești*.

Introducere sintetică)

■ Nicolae Iorga nu ține seama de specificul epocii
 ■ reprezentanții Școlii Ardelene au intenționat să se impună în circuitul științific european, nu să scrie literatură
 ■ iluminiștii români nu aveau talent literar
 ■ literatura română nu avea tradiție, iar limba literară nu era formată.

3. Citiți cu atenție fragmentul următor:

„Binele l-au învățat oamenii întâi unii de la alții, neamurile mai pre urmă unul de la altul, precum vedem în istorii: că elinii prin călătorii la Egipt au tras de acolo luminările științelor, multe din meșteșuguri, și romanilor, strămoșilor noștri, înmulțite le-au comunicat. Iar aceștia în toată Evropa cea luminată le-au revărsat, și aceasta, din zi în zi sporindu-le, însutit roditoare le-au făcut.”

(Dinicu Golescu,

Însemnare a călătoriei mele)

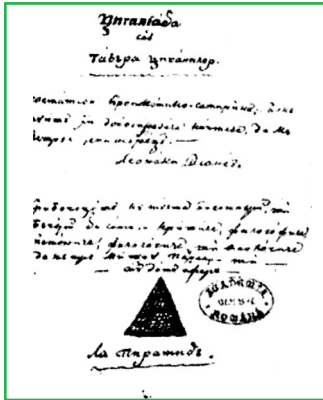
■ Identificați concepția despre progres a autorului.
 ■ Indicați fragmentul unde este exprimată ideea latinității românilor.

DUPĂ TEMĂ

1. Un scop polemic, cât de nobil ar fi el, justifică neadevărul în știință? Argumentați.
2. Ce credeți că mai este valabil astăzi din ideologia iluministă? Gândiți-vă la politică, filosofie, etică și mai ales la școală și la pedagogie.
3. Cea mai modernă enciclopedie este un adevărat

motor de căutare pe Internet. Căutați pe *Google* chiar termenul *enciclopedie*.

4. În perspectiva integrării europene a României, putem afirma că aceasta va putea desăvârși proiectul iluminist al secolului al XVIII-lea? Organizați o dezbatere pe această temă.

Pagina de titlu a Țiganiadei

Ioan Budai-Deleanu (1760-1820)

Poet, filolog și istoric, a fost unul dintre membrii grupării iluministe cunoscute sub numele de Școala Ardeleană. Originar din zona Hunedoarei, provenind dintr-o familie de preoți, și-a făcut studiile la Blaj și apoi la Viena, unde a urmat cursuri de filosofie, teologie și drept. Este locul în care s-a întâlnit cu Gheorghe Șincai și cu Samuil Micu, având în acest fel un prim contact cu ideile iluministe. Știa greacă, latină, maghiară, germană, franceză și era cunoscător al literaturilor italiană, franceză și, probabil, polonă. S-a întors la Blaj, ca profesor la seminar, dar, intrat în conflict cu reprezentanții Bisericii, pleacă la Lemberg (Lvov), în Galizia, unde se autoexilează până la sfârșitul vieții. Deși departe de țară, a păstrat legătura cu românii de acasă, fiind la curent cu evoluția ideilor, a creațiilor lor literare, împărtășind ideile istorice, filologice și istorice ale celorlalți cărturari ai Școlii Ardelene.

¹ Deci (zice Janalău) eu din sine nu voi lăuda nice pe o stăpânire, nice o voi defăima, ci numa voi arăta cele bune și rele, ce să află în stăpânia monarhică și democraticească. (n. aut.)

Literatura iluministă

SPRE TEXT

1. Numiți formele de organizare statală pe care le cunoașteți.
2. Pe care dintre ele o considerați mai bună și de ce?

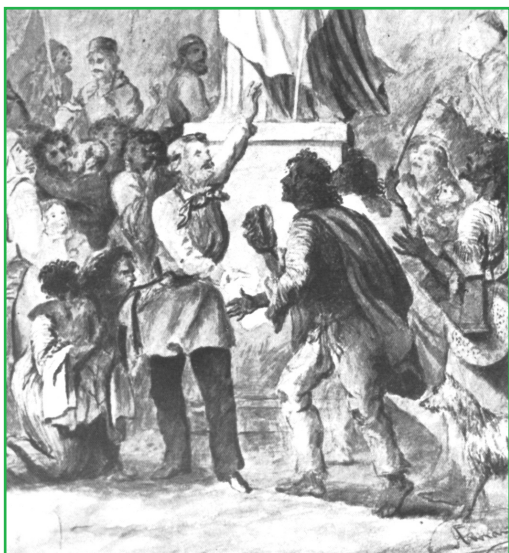
★ Țiganiada

de Ioan Budai-Deleanu

Cântecul a XI (fragment)

- 45 Deacă vom lua la socoteală
Cum că toți oamenii de la fire
Să nasc într-un chip, prin o tocmeală,
Nice s-află-între dânșii osăbire
Vom afla că-ășemene dreptate
Trebuie s-aibă toți în cetate.
- 46 Nici poate unul ș-altul zice
Cătră cei deopotrivă șie:
„Eu îs mai mare din toți aice!”
Căci împotrivă-i să scoală-o mie
Și-i arată, prin dovadă tare,
Că el ca ș-alții numai un cap are¹. [...]
- 48 Cel mai înțelept încă rămâne
În urmă-om pățimaș ca și noi;
Și deacă-i vom da bici să ne mâne
Încătro va vrea, ca pe niște boi,
Mai pe urmă el a mâna să-nvață
Și uită de-a trăgătorilor greață.
- 50 Drept aceasta, ori sângura lege,
Ori nime-altul să ne stăpânească,
Căpetenia cetății-ntrege
Legea să fie!... să ne domnească!...
Asta să ne fie fundământ
La cest al nostru așezământ.
- 51 Întâi dară legi bune și drepte
S-izvodim în țigăneasca țară,

Socotit de unii critici și istorici literari drept primul mare scriitor român, Ioan Budai-Deleanu a scris o operă unică în literatura noastră, *Țiganiada*, singura epopee terminată (până în 1990, când a apărut *Levantul* de Mircea Cărtărescu) și care, dacă ar fi fost cunoscută în epocă, ar fi determinat hotărâtor evoluția literaturii.

Th. Aman,
Eliberarea țiganilor

² Drept aceasta nime să nu stăpânească, fără numai legea; să hotărâm dar legi bune, după care să fim cârmuiți prin alese dintre noi persoane cinstite. Însă acele persoane să nu fie la dregătorii până la moartea lor, ci numai până la vreme hotărâtă, căci, zice el, dregătorii ce-s rânduiți pe toată viața lor, sunt un feliu de despoți. *M.P.* (n. aut.)

³ Destul că Janalău purtă biruință, că toți să plecară după sfatul lui, adică făcără o stăpânire, unde precum norodul, așa și cei aleși din norod să aibă cuvânt și sfat la trebile țării de obște, însă în sine să fie republică, cu putere la deosăbite împrejurări să poată alege ș-un dictator. Cu un cuvânt, au ales dintru chipurile de stăpânie cele ce sunt mai bune. *Erudițian.* (n. aut.)

Fete apoi s-alegem înțelepte,
Cunoscuți despre vârtute rară,
Ce cu purtare-întregă, vitează,
Să privească spre-a legilor pază.

52 Însă ca niceo dregătorie
Să fie purure trăitoare,
Că-acesta-i un feliu de despoție,
Și persoanele poruncitoare,
Prin lungă vreme, să-învolicesc,
Legile frâng sau le schimosesc². [...]

57 Deci vă sfătuiesc ca stăpânia
Ce-aveți să așezați, ca dintru toate
Să puneți în frunte monarhia,
Însă-în hotară foarte strâmtate
Și numai la vreme de trebuință,
Când să nu fie altă mântuință. [...]

59 Întru-alte, după legi așezate
Norodul are să stăpânească
Prin persoane-alese delegate,
Care n-au alta numa să păzască
Ca legile-odată hotărâte,
Cu de-amănunt să fie păzite. [...]

66 Iar după ce fârși Janalău,
Nimene după dânsul vru să-ureze,
Ci toți își dederă votul său
Într-acei chip lucru să așeze
Și cu cea formă de stăpânie,
Precum Janalău mai bine știe. [...]

69 Din care va vedea fieștine
Că țiganii din toate știute
Forme de chivernisiri streine,
N-au așezat vr-una, ci din toate
Luând cel mai bun și de folos,
Toate cele-întoarsără pe dos,

70 Adică puseră să nu fie
Stăpânia lor nici monarhică,
Nici orice feliu de-aristocrație,
Dar nici cu totul democratecă,
Ci demo-aristo-monarhicească
Să fie ș-așa să să numească³. [...]

(*Țiganiada*. Ediție critică de Florea Fugaru,
București, Editura Tineretului, colecția Lyceum, 1969)

Nicolae Grigorescu, *Cap de țigancă*

Dictionar literar

■ **Epopeea** este o specie a genului epic în versuri, de mari dimensiuni, în care se narează fapte eroice din viața unui popor petrecute în împrejurări miraculoase. Epopeea apare în Antichitate, marcând geneza unui neam (*Mahabharata* și *Ramayana*, în cazul indienilor, *Eneida* de Vergiliu), dispariția (*Iliada* lui Homer) sau momente decisive din viața popoarelor. Caracteristică este intervenția zeilor, care îi ajută pe unii dintre eroi și se opun altora. Epopeea revine în atenție în Evul Mediu și în Renaștere, cu prelungiri până în Iluminism, dar dispare în epoca modernă, puternic concurată de roman. Este compusă din cânturi, având o compoziție de obicei ușor de observat, acțiunea desfășurându-se pe două planuri: unul real și altul fantastic. Pe lângă epopeile eroice, istorice, filosofice, încă din Antichitate s-a scris epopee eroi-comică, o parodie a celei eroice. Din această categorie face parte și *Țiganiada*.

TEXT ȘI CONTEXT

Țiganiada a cunoscut două variante. Prima, terminată în 1800, a fost publicată abia în 1875-1877 într-o revistă ieșeană, fără niciun ecou însă în epocă. A doua, datând din 1812, a văzut lumina tiparului abia în 1925.

Textul este precedat de un *Prolog* (semnat Leonachi Dianeu, anagramă a numelui autorului) și de o *Epistolă închinătoare către Mitru Perea, vestit cântăreț* (aici e vorba de Petru Maior, căruia Ioan Budai-Deleanu îi scria cu scopul de a-și explica intențiile). Autorul declară că a dorit „a introduce un gust nou de poezie românească” și că *Țiganiada* este „o alegorie în multe locuri, unde prin țigani să înțăleg ș-altii carii tocma așa au făcut și fac, ca și țiganii oarecând. Cel înțălept va înțălege!”

Acțiunea este plasată în Țara Românească, în timpul domniei lui Vlad Țepeș, care se pregătește de război cu turcii. Acesta este fundalul eroic al epopeii bogate în întâmplări, la care participă numeroase personaje. Domnitorul hotărăște eliberarea țiganilor, propunându-și să facă din ei soldați disciplinați. Pentru a se opune planurilor lui Țepeș, voievod creștin, Satana intervine de partea turcilor. *Întâmplările de natură fictiv-istorică au loc pe de o parte într-un cadru geografic delimitat, dar pe de altă parte și într-un cosmos de dimensiuni mitologice* (Lucian Blaga, *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*), planul comic și satiric fiind reprezentat de mentalitatea și de obiceiurile țiganilor puși în situații incompatibile cu statutul lor (eroismul devine lașitate, intervenția zeilor este înlocuită de miraculosul popular, totul, într-un limbaj colocvial și familiar).

Prin intermediul țiganilor, Ioan Budai-Deleanu își transmite mesajul iluminist, punând pe seama lor defecte ale societății vremii. În *Țiganiada*, nu atât întâmplările interesează, cât *viziunea sa satiric caricaturală, enorma jovialitate, verva parodistică, formidabila ironie* (Al. Piru, *Istoria literaturii române*, vol. II). Un plus de originalitate dau epopeii numeroasele note de subsol, un text paralel cu textul propriu-zis, în care autorul dă cuvântul unor așa-zisi comentatori cu rolul de a explica, de a comenta și de a sublinia ideile sau faptele personajelor. În fragmentul reprodus, comentatorii sunt M.P. (Mitru Perea) și Erudițian.

Cânturile al X-lea și al XI-lea prezintă dezbaterile țiganilor legate de problema întemeierii unui stat propriu și de alegerea formei de guvernământ. Este un prilej pentru Ioan Budai-Deleanu de a-și exprima ideile iluministe privind dreptul natural și contractul social.

PRIN TEXT

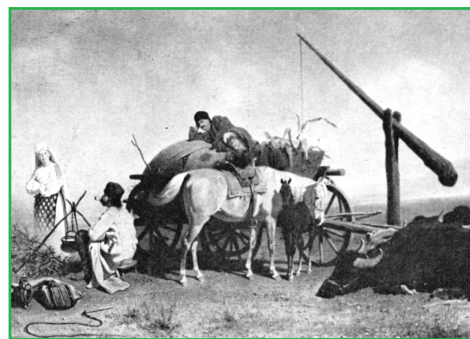
1. Lucrați în perechi. Urmăriți ideile expuse de Janalău, respectiv de narator, și de comentatori. Apoi comparați-le, arătând punctele comune și diferențele.
2. Citiți într-un dicționar explicativ definițiile cuvintelor *monarhie și republică*, apoi observați în ce măsură acestea sunt clarificate în text de orator, de narator și de comentatori.
3. Identificați pasajele în care apar ideile de libertate, de egalitate și observați cum sunt ilustrate acestea.

C.P. Szathmary,
Târgul Moșilor (fragment)

Dicționar literar

■ **Comicul** este o categorie estetică fundamentală care se caracterizează prin contrastul dintre esență și aparență, dintre ceea ce sunt și ce vor să pară oamenii. Comicul cunoaște numeroase nuanțe, de la umor până la satiră. Efectul lui imediat este râsul, de la cel îngăduitor până la cel sarcastic.

Emil Volkers, Popas

Dicționar

■ **Utopia** este o concepție politică sau socială generoasă, progresistă, dar irealizabilă, din cauza unor condiții obiective.

- Janalău își exprimă neîncrederea în conducători, oricare ar fi ei, căci, tot oameni fiind, la un moment dat, devin abuzivi și corupți. Găsiți pasajul și comentați-l.
- Fragmentele reproduse în manual nu ilustrează comicul, acesta fiind implicit. Arătați dacă în text se verifică afirmația lui Ioan Budai-Deleanu: „toată povestea mi s-a pare că-i numa o alegorie [...], unde prin țigani să înțeleg ș-alții”. Raportați-vă și la următorul citat critic:

Multe efecte sunt scoase în cânturile X-XI. Aici țiganii fac congres și iau în discuție toate formele de guvernământ. Punerea unor astfel de abstracțiuni în gura țiganilor e de un comic inedit.

(George Călinescu,

Istoria literaturii române de la origini până în prezent)

- Notele de subsol ale *Țiganiadei* clarifică, explică și întăresc cele spuse în text. Arătați importanța lor pentru înțelegerea acestuia.
- Limba folosită de poetul iluminist a fost apreciată de comentatorii *Țiganiadei* drept una deosebit de expresivă prin îmbinarea neologismelor cu arhaismele și cu regionalismele din zona Hunedoarei. Împărțiți-vă în trei grupe și găsiți termeni din cele trei categorii amintite. Textul este inteligibil pentru cititorul secolului al XXI-lea?

DESPRE TEXT

- Exprimați-vă părerea despre actualitatea subiectului *Țiganiadei* atât în epoca în care a trăit autorul ei, cât și în vremurile noastre. Este satira un mijloc eficient de a atrage atenția societății asupra unor probleme grave în fondul lor?
- Organizați o dezbatere pornind de la următorul citat:

Țiganiada apare în forma cunoscută nu atât din pricină că starea de atunci a limbii literare nu îngăduie epopeea eroică. Cine era în stare să creeze poeme eroi-comice ar fi putut să creeze și limba epopeii serioase. Dar spiritul poetului, solicitat prea mult de aspectele actuale ale societății, nu se putea devota decât acelor subiecte care îngăduiau prelungirea interesului său în actualitate, unde avea să recolteze defectele ce puteau fi ridiculizate.

(Dumitru Popovici, *Studii literare*)

DUPĂ TEXT

- Credeți că forma de guvernământ a unui stat se poate alege prin negociere? Argumentați-vă părerea.
- Textul reprodus în manual din *Țiganiada* conturează o societate utopică atât pentru epoca lui Vlad Țepeș, cât și pentru cea a autorului și, în cele din urmă, chiar pentru a noastră. Citiți definiția *utopiei* și verificați afirmația de mai sus.
- Urmăriți o dezbatere parlamentară și observați cum se desfășoară. Există asemănări cu aceea sugerată de textul lui Ioan Budai-Deleanu?

Denotație și conotație

Denotația și conotația sunt valori ale cuvântului bazate, fiecare, pe o altă modalitate de reflectare a realității. Valoarea denotativă sau conotativă a unui termen se pune în evidență numai într-un context.

Sensul denotativ sau **denotația** unui cuvânt este sensul obiectiv, conceptual, sensul de bază al acestuia, pe care dicționarele explicative îl menționează întotdeauna (pe primul loc). Se caracterizează printr-un grad de relativă stabilitate, orice cuvânt având un singur sens denotativ, care trimite întotdeauna direct la realitatea pe care o denumește, indiferent de atitudinea vorbitorului față de aceasta.

Stilul științific și cel juridico-administrativ, prin nevoia de claritate și de precizie, fac apel la sensul denotativ al cuvintelor.

Sensul conotativ sau **conotația** reprezintă totalitatea sensurilor figurate pe care le dezvoltă un cuvânt, plusul semantic al acestuia interpretat în mod personal, subiectiv de vorbitor. Având în vedere polisemia, muzicalitatea și caracterul abstract al unor cuvinte, sensul lor conotativ poate fi determinat de factori psihologici și / sau de factori sociali, cuvântul fiind asociat de vorbitor unui anumit context sau registru stilistic. De exemplu,

Eduard Manet,
Émile Zola

înainte de anul 1989, substantivul *sectă*, care, conform DEX, denumește *comunitatea religioasă desprinsă de biserica oficială respectivă*, a dobândit conotații negative. La fel s-a întâmplat și cu substantivul *chiabur*, care, în perioada colectivizării forțate a agriculturii, în anii '50, s-a încărcat de conotații negative, deși sensul de bază al cuvântului este de *țaran înstărit, bogat*.

Conotațiile sunt fie bine fixate, cunoscute de majoritatea vorbitorilor, fie subiective, legate de experiența personală a vorbitorului. Ele sunt frecvent folosite în stilul beletristic, în cel publicistic și, uneori, în cel colocvial. Orice sens conotativ se explică printr-o deplasare de la cel denotativ, chiar dacă legătura nu este evidentă întotdeauna.

EXERCIȚII

- Identificați în versurile de mai jos cuvintele care sunt folosite cu sens denotativ și pe cele folosite cu sens conotativ:

„Tocma s-aibă ei minte îngerească
Și cu toată-înțelepciunea plină!
Eu, de voie bună, nu mi-oi pune
Jugul în grumazi, vă spun ș-oi spune!”

(Ioan Budai-Deleanu, *Țiganiada*)
- Construiți câte două enunțuri pentru fiecare dintre cuvintele de mai jos, unul în care să-l folosiți cu sens denotativ și altul, cu sens conotativ: *vedetă, fum, vulpe, tun, vilșoară, țepă, varză*.
- Explicați care sunt conotațiile cuvintelor subliniate, apoi construiți enunțuri cu sensul denotativ al acestora.
  - Vlad a mișcat în *front*, așa că a fost chemat de urgență la direcțiune.
  - A venit îmbrăcată la cursuri cu hainele aduse de curând din *străinătăți*.
  - Deși i s-a spus că nu poate să se înscrie la acest opțional, a rămas pe *baricade* și, în cele din urmă, a câștigat.
  - Forța de pace a fost luată la *capace* de către insurgenții din zonă.
- Ce conotații au cuvintele *tangou* și *tehno* pentru un octogenar? Dar pentru voi?
- Ce conotații dați culorilor: negru, alb, roșu, verde, galben?
- Arătați dacă diminutivele din exemplele următoare sunt folosite cu sens denotativ sau conotativ.

- a. Autorul cronicii atribuite lui Radu Popescu era un *boieraș* care îl admira pe Constantin Brâncoveanu.
- b. Răzeșul stătea într-o *căsuță* de la marginea satului de munte.
- c. Voinicului îi cam plăcea *băutura*, chiar dacă nu părea.
- d. Fata căpitanului era *frumușică*.
- e. Tânărul avea o *slujbă* bună la cancelarie.
- f. *Poezia* era închinată evenimentului de ieri n-avea nicio valoare.
- g. Mamei îi place din când în când o *cafeluță* prelungită cu prietenele.
7. Indicați conotația arhaismelor din enunțurile de mai jos și schimbați-le apoi cu termeni denotativi.
- a. Directorul liceului nostru *a fost mazilit* săptămâna trecută.
- b. Nu pot negocia cu furnizorul, dacă n-am o *patalama* de la patron în acest sens.
- c. *Odrasla* vecinului a vrut neapărat o mașină roșie.
- d. *Dirigitorii* finanțelor au promis să țină inflația în frâu în acest an.
- e. Parcul a dispărut sub *oblăduirea* primăriei.
8. Arătați ce sensuri conotative au cuvintele subliniate în enunțurile de mai jos.
- a. Guvernul a anunțat *reșezarea* prețurilor la carburanți.
- b. Directorul întreprinderii va trece la numeroase *disponibilizări* pentru realizarea rentabilității.
- c. După ce a luat *plicul*, funcționarul i-a rezolvat cererea.
9. Precizați ce tip de conotație este determinat de pronunția fragmentului de mai jos.
- „DANDANACHE: Nu spui ține — persoană însemnată... Când i-am pus pițorul în prag — ori coledzi, ori «Răsboiul», mă-nțeledzi — tronc! depesa...”
- (Ion Luca Caragiale, *O scrisoare pierdută*)
10. Realizați o descriere denotativă, de cel mult zece rânduri, a copilului din tabloul alăturat. Transformați-o apoi în una conotativă.
11. Identificați sensurile figurate din versurile de mai jos, redactând un comentariu de cel mult zece rânduri despre felul în care se prezintă trecutul nostru.
- „Când privesc zilele de aur a scripturelor române,
Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine
Și în jur parcă-i colindă dulci și mândre primăveri,
Sau văd nopți ce-ntind deasupra-mi oceanele de stele.”
- (Mihai Eminescu, *Epigonii*)

- 12 Explicați în ce măsură contextul determină schimbarea sensului denotativ al cuvintelor în versurile de mai jos. Care este atitudinea poetului față de trecutul istoric?

„Dar ce tot răsfoiesc eu cartea asta cu poze?

Mai bine mă uit în sus

Fiindcă cerul nostru e zugrăvit,

Ca Voronețul,

Cu toată istoria românilor.

Deasupra Posadei e lupta de la Posada.

Deasupra Podului Înalt

E lupta de la Podul Înalt.

Deasupra Călugărenilor

E lupta de la Călugăreni.

Sunt bătălii pe toți pereții,

Și în firide și ocnițe,

Pe stele e chipul încrunțat al bărbaților de

demult.

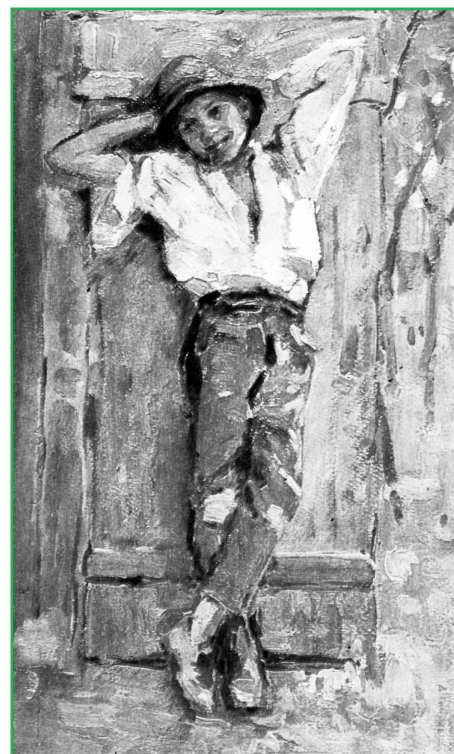
Iar sus, în turla neagră,

Stă Decebal pe nori de otravă

Bând otravă,

Și otrava prelingându-se de pe mustățile lui.”

(Marin Sorescu, *Bărbații*)

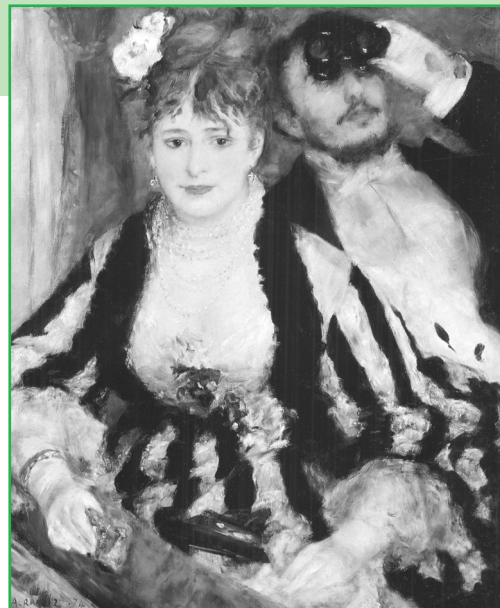

Nicolae Vermont,
Copil

** Fonetică

Ce este fonetica?

Fonetica (din grecește *phone: sunet, voce*) este știința care se ocupă cu studiul sunetelor produse de vocea umană, analizând aspectul fizic al sunetelor, de la articulare până la percepție. În enunțul *Limbile n-au lege și fac alte legii* (Antim Ivireanul), există o latură de conținut și alta de expresie, pe care o percepem auditiv (prin sunete, accent și prin intonație) și vizual (prin litere, spațiile albe dintre cuvinte, punctuație și prin semne grafice).

Pierre-Auguste Renoir, *Loja*

Sunetele limbii române

După natura lor acustică, sunetele limbii române sunt:

■ **Vocalele** [a, e, i, o, u, ă, î] sunt sunete la rostirea cărora aerul nu întâlnește niciun obstacol la ieșirea din aparatul fonator, adică din porțiunea cuprinsă între plămân și gură. Ele pot forma singure silabă.

■ **Consoanele** [b, c, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, q, r, s, ș, t, ț, v, w, x, z] sunt sunete la rostirea cărora aerul întâlnește obstacole la ieșirea din aparatul fonator. Ele nu pot forma singure silabă.

■ **Semivocalele** [e̞, i̞, o̞, u̞] sunt sunete care seamănă cu vocalele și nu pot alcătui singure silabă.

La sfârșitul cuvintelor, după consoane, poate apărea un *î* scurt, nonsilabic (de exemplu: *pomi*).

■ Corespondența sunet-literă

Litera este semnul grafic al unui sunet. În general, în limba română, o literă transcrie un singur sunet. Unele sunete pot fi redată prin mai multe litere (de exemplu: *î*,

c, v), iar o literă poate transcrie mai multe sunete (de exemplu: litera *x* transcrie două sunete). Există în limba română și grupurile de litere, *ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi*, care pot nota doar un sunet, și anume o consoană (de exemplu: *ceas, geam, chec, gheată*), sau pot nota două sunete — consoanele respective și vocalele *e* sau *i* (de exemplu: *ciment, girafă, ghețar, ghidon*).

Diftongul este grupul de sunete alcătuit dintr-o vocală și o semivocală pronunțate în aceeași silabă. În funcție de poziția vocalei în acest grup de sunete, diftongii sunt:

■ **diftongi descendenți** (vocală + semivocală): *ai, au, ei, eu, ii, iu, oi, ou, ui, ăi, ău, îi, îu;*

■ **diftongi ascendenți** (semivocală + vocală): *ea, eo, ia, ie, io, iu, oa, ua, uă.*

Triftongul este grupul de sunete alcătuit dintr-o vocală și două semivocale pronunțate în aceeași silabă.

Hiatul apare între două vocale alăturate, pronunțate însă în silabe diferite; de exemplu: *a-ur, Ți-ga-ni-a-da.*

Despărțirea în silabe

La despărțirea cuvintelor în silabe trebuie să ținem seama de următoarele reguli:

■ o **consoană** între două vocale trece la silaba următoare; de exemplu: *ca-să, po-diș, lu-nă;*

■ când există **două consoane** între două vocale, prima

trece la silaba dinainte și a doua, la silaba următoare; de exemplu: *stam-pă, mul-te, în-ger;* dacă, în grupul de două consoane, a doua este *l* sau *r* și prima este *b, c, d, f, g, h, p, t, v*, despărțirea se face înaintea întregului grup; de exemplu, *a-cru, ca-blu, su-bli-ni-e-re;*

■ **trei sau mai multe consoane** între două vocale se despart în felul următor: prima trece la silaba dinainte și celelalte, la silaba următoare; de exemplu: *fil-tru*, *lingvist*, *as-pri-me*; în cazul grupurilor de consoane *lpt*, *mpt*, *mpt*, *ncș*, *nct*, *ncț*, *ndv*, *rct*, *rtf*, *stm*, despărțirea se face după a doua consoană din grup: *sculp-tor*, *con-junc-tiv*.

Conform *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM), ediția a II-a, 2005:

■ **despărțirea după structură este acceptată** atunci când capătul rândului corespunde cu limita dintre componentele cuvintelor derivate sau compuse, **dar nu mai este obligatorie**; de exemplu, se recomandă despărțirea *al-tun-de-va* (se admite și *alt-un-de-va*), *des-pre* (se admite și *de-spre*), *drep-tunghi* (se admite și *drept-unghi*), *de-ze-chi-li-bru* (se admite și *dez-e-chi-li-bru*), *i-ne-gal* (se admite și *in-e-gal*), *su-bli-ni-a* (se admite și *sub-li-ni-a*);

■ la derivatele cu sufixe, despărțirea se face înaintea sufixului, când acesta începe cu o consoană și se adaugă unei rădăcini terminate într-un grup de consoane; de exemplu: *vârst-nic*, *sa-vant-lâc*;

■ normele actuale nu mai admit despărțirile după structură, care pot conduce la secvențe care nu sunt silabe; astfel, se recomandă despărțirea *în-tra-ju-to-ra-re*, *ne-vral-gi-e*; s-a renunțat la silabarea după structură și în cazul cuvintelor cu elementele componente neevdentiante, despărțindu-se, de exemplu, *ab-stract*, *su-biect*, *o-biect*, *a-bro-ga*;

■ tot ca element de noutate în ediția a II-a a DOOM-ului, nu se mai admite despărțirea în silabe a **numelor proprii de persoane**, recomandându-se să nu se scrie pe rânduri diferite nici prenumele și numele de familie;

■ se tolerează plasarea pe rânduri diferite a **abrevierilor** sau a **numelor proprii din denumirea unor instituții**, în anumite limite; de exemplu: *F.C.* și, separat, pe alt rând, *Dinamo*.

Accentul

Accentul reprezintă pronunțarea mai intensă a unei silabe într-un cuvânt. În limba română, accentul nu are un loc fix, fiind **liber**.

Valori stilistice ale fenomenelor fonetice

Despărțirea în silabe evidențiază **metrica**, în cazul poeziei, stabilind măsura versurilor (numărul de silabe dintr-un vers). Succesiunea identică sau asemănătoare de sunete de la sfârșitul unui vers începând cu vocala accentuată stabilește rima.

Aliterațiile și asonanțele sunt figuri de sunet prin care se realizează expresivitatea textului.

Despărțirea în silabe este folosită în operele literare și pentru a reproduce **rostirea sacadată**, cu valoare stilistică, a unor cuvinte: *La-șu-le!*

EXERCIȚII

1. Despărțiți în silabe cuvintele plurisilabice din textul următor și explicați regulile pe care le-ați aplicat:

„Simetria și armonia latină ne e adeseori sfârticată de furtuna care fulgeră molcom în adâncimile oarecum metafizice ale sufletului românesc.”

(Lucian Blaga,

Revolta fondului nostru nelatin)

2. Indicați timpul de diftongi din textul de la exercițiul 1.

3. Identificați diftongii, triftongii și vocalele în hiat din următoarele texte și arătați ce rol au:

a. „La apa Vavilonului, / Jelind de țara Domnului, / Acoló șezum și plânsăm / La voroavă ce ne strânsăm.”

(Dosoftei, [*La apa Vavilonului* (136)])

b. „Deacă vom lua la socoteală / Cum că toți oamenii de la fire / Să nasc într-un chip, prin o tocmeală, / Nice s-află între dânșii osăbire / Vom afla că-asmene drep-tate / Trebuie s-aibă toți în cetate.”

(Ioan Budai-Deleanu, *Țiganiada*)

4. Urmăriți distribuția accentelor în textele de la exercițiul anterior și explicați rolul pe care îl au în context.

5. Indicați câte litere și câte sunete au următoarele cuvinte din textul de la exercițiul 3b: *chip*, *cetate*.

6. Stabiliți măsura versurilor de la exercițiul 3.

7. Despărțiți în silabe următoarele cuvinte: *altîncotro*

- *binoclu* ■ *a dezaproba* ■ *inaccesibil* ■ *inabil*
- *inelegant* ■ *nestrăbătut* ■ *prescriere* ■ *portavion*
- *transatlantic* ■ *a transfigura*.

- I. Citiți textul următor și răspundeți la cerințele de mai jos:

„Ne întorcem cu dor unde-am fost și-am iubit
Pe pământul umbrat al bătrânului schit.

Ca un cric rătăcit, ca un vreasă subțiat
Suntem muți când vorbim despre ce ni s-a dat.

Noi mereu căutăm un albastru de preț
Ce-ntr-un veac este cer și-n alt veac Voroneț.

Pe pământu-ncuibat cu sămânță de somn,
Cresc copaci rămuroși, pirostria pentru Domn.

Dar acești vechi pereți spun întruna ceva,
Ca și cum ar boci, ca și cum ar cânta.

Să tăcem s-auzim ce spun vechii pereți,
Poate vom desluși taina de Voroneț.

Poate-albastrul la care fiii noștri revin
Este limba română tradusă-n senin,

Poate carii stelari noaptea turlele rod,
Poate-altaru-i un pod, poate-albastru-i un cod.

O, acești vechi pereți spun întruna ceva,
Ca și cum ar boci, ca și cum ar cânta.”

(Constanța Buzea, *Voroneț*)

1. Precizați originea următoarelor cuvinte din textul dat: *a iubi, pământ, veac, a cânta*. (4 puncte)
2. Menționați două modificări cu valoare de lege care au dus la apariția cuvântului românesc *cer*, din textul dat, de la latinescul *caelum*. (4 puncte)
3. Despărțiți în silabe următoarele cuvinte din textul dat: *bătrân, despre, albastru, întruna*. (4 puncte)
4. Stabiliți măsura primelor două versuri din textul dat. (4 puncte)
5. Indicați patru cuvinte folosite cu sens conotativ în ultimele două strofe ale textului dat, arătând ce semnificație le dați. (4 puncte)
6. Comentați, în maximum douăzeci de rânduri, strofa a șaptea din textul dat, referindu-vă și la începuturile culturii scrise românești. (4 puncte)
7. Explicați, în cinci rânduri, titlul poeziei. (4 puncte)
8. Arătați, în cel mult zece rânduri, cum apare portretul voievodal în strofa a patra. (4 puncte)

9. Indicați câte un cuvânt a cărui origine să fie în fondul autohton, în limba turcă, în limba greacă și în limba engleză. (4 puncte)

10. Numiți un text religios din Evul Mediu românesc pe care îl considerați important pentru cultura română, motivându-vă, în cel mult cinci rânduri, opțiunea. (4 puncte)

- II. Redactați un text descriptiv, de cel mult zece rânduri, în care să vă prezentați liceul unor prieteni francezi. Veți avea în vedere:

- a. precizarea principalelor caracteristici ale liceului; (4 puncte)
- b. selectarea unui vocabular adecvat; (2 puncte)
- c. respectarea normelor gramaticale, ortografice și de punctuație, așezarea textului în pagină. (4 puncte)

- III. Redactați un eseu structurat de două-patru pagini în care să prezentați valorile umaniste și literare ale lucrărilor cronicarilor.

Veți avea în vedere:

- a. prezentarea idealului umanist de dezvoltare a științelor și a artelor; (4 puncte)
- b. evidențierea valorilor literare ale lucrărilor cronicarilor moldoveni; (4 puncte)
- c. ilustrarea cu un fragment dintr-o cronică moldovenească; (4 puncte)
- d. evidențierea valorilor literare ale lucrărilor cronicarilor munteni; (4 puncte)
- e. exemplificarea continuării preocupării cronicarilor de a prezenta originea poporului și a limbii române de către cărturarii umaniști și iluminiști, prin amintirea a cel puțin patru personalități; (4 puncte)
- f. redactarea eseului, urmărind organizarea ideilor în scris, utilizarea limbii literare, argumentarea, ortografia, punctuația, așezarea textului în pagină și lizibilitatea. (20 de puncte)

Se acordă din oficiu 10 puncte.

EVALUARE ALTERNATIVĂ

Portofoliu. Alcătuiți o mapă cu trei lucrări realizate de-a lungul studiului acestei unități și care considerați că vă reprezintă. Puneți în mapă și o lucrare pe care doriți să o refaceți în următoarele două săptămâni.

Prezentare de proiecte. Alegeți cele mai bune postere și prezentați-le în fața clasei.